

7

**Millî Mücadele
Döneminde
Kayseri**

**Kayseri
During
the National Struggle**

Haşim Erdoğan

Millî Mücadele Döneminde Kayseri

Haşim Erdoğan*

Özet

Kayseri Anadolu'nun ortasındaki konumu sebebiyle Millî Mücadele'de doğu-batı ve kuzey-güney bağlantısının sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Lojistik önemi Sivas'a ve Ankara'ya yakın konumda bulunması dolayısıyla daha da artmıştır. Mustafa Kemal Paşa Sivas'tan Ankara'ya giderken Kayseri'de kalmış ve buradaki çalışmaları yakından takip etmiştir. Millî Mücadele yıllarında Kayseri'de Hilal-i Ahmer'in bir şubesinin yanısıra subayların, öğretmenlerin ve kadınların kurmuş oldukları cemiyetler de faaliyet göstermiştir. *Yenigün* başta olmak üzere bazı ulusal gazeteler de belli dönemlerde Kayseri'den yayın yapmış, Millî Mücadele lehinde yazılar yayınlamak kamuoyu oluşturmuşlardır. Eşkıyalık faaliyetleri de Millî Mücadele döneminde uğraşılan meselelerden biri olmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi sürecinde meclisin Kayseri'ye taşınması gündeme gelmiştir. Bütün bunlara ek olarak bu makalede Kayseri Lisesi'nin bu tarihi süreçteki yeri döneme ait arşiv belgelerinden, hatıratlardan, süreli yayınlardan ve başvuru eseri niteliğindeki telif ve tetkik eserlerden yararlanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada Kayseri'de ve bugünkü ilçelerinde Millî Mücadele yıllarının hafızası ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kayseri, Millî Mücadele, Kayseri Lisesi, Ahmet Hilmi Kalaç, Nuh Naci Yazgan

---

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hasimerdogan[at]nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0557-4866

Kayseri During the National Struggle

Abstract

Since Kayseri is located in the middle of Anatolia, it has been a pioneer in providing east-west and north-south connections during the National. In addition to its importance in logistics activities, its close location to Sivas and Ankara has also increased this importance. Mustafa Kemal Pasha stayed in Kayseri on his way from Sivas to Ankara and followed the activities in the city closely. During the National Struggle, besides a branch of Hilal-i Ahmer in Kayseri, many societies founded by officers, teachers and women were active. Many national newspapers, especially Yenigün newspaper, published articles in favor of the National Struggle by publishing from Kayseri at certain times and formed a public opinion about the participation of the people in the national struggle. Banditry activities were also one of the issues dealt with during the National Struggle. During the Battle of the Sakarya, the relocation of the Assembly to Kayseri came to the discussion. In addition to all these mentioned, the witnessing of the historical events of Kayseri High School and its place in this historical process, archival documents of the period, memoirs, periodicals and copyright and examination works that are in the nature of reference work were used. In this study, the National Struggle in Kayseri and its present districts and the memory of the resistance in Kayseri against the occupations in the surrounding provinces has been attempted to be revealed.

Keywords

Kayseri, National Struggle, Kayseri High Scholl, Ahmet Hilmi Kalaç, Nuh Naci Yazgan

1. Giriş

Uzun süren ve beşerî kaynakları tüketen Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesi'nin savaşın ağır yükünü biraz olsun kaldırması beklenirken Osmanlı Devleti için oldukça ağır yaptırımları beraberinde getirmesi savaş sonrasında Anadolu'yu yeniden zor duruma sokmuştur. Cephelerin çoğunda büyük kayıplar yaşayan Osmanlı Devleti, savaş sonrası mütareke maddelerinin Anadolu'nun işgaline bahane olarak kullanılmasına ses çıkaramamıştır. Anadolu'yu işgale açan mütarekenin özellikle 7. maddesinin İtilaf devletlerince uygulanmaya çalışıldığı günlerde Mustafa Kemal Paşa Samsun'dan Millî Mücadele'yi başlatmıştır. Burada yakılan ateş kısa sürede Anadolu'nun dört bir yanını kapsamıştır.

Kayseri, Anadolu'nun ortasında düşman işgalinin uğramadığı bir şehir olmasına rağmen her an işgalden etkilenebilecek bir şehir olarak teyakkuzda kalmıştır. Bu teyakkuz hali, Millî Mücadele'nin başlarında yakın illerin özellikle de Adana ve Pozantı'nın düşman işgalinden kurtarılması adına, Sakarya Meydan Muharebesi sürecinde ise Ankara'ya düşman tehdidinin yaklaşması dolayısıyla canlı tutulmuştur. Çevre illerdeki işgallerin sona erdirilmesi ve halkın moralinin yüksek tutulması için Kayseri'de farklı zamanlarda birçok millî oluşum ortaya çıkmıştır. Bu oluşumlar mücadeleye destek olarak işgallere karşı direnişin sembolü olmuşlardır.

Kayseri yukarıda belirtildiği üzere Birinci Dünya Savaşı sonrasında işgal görmemiş olsa da uzun süren savaşın ekonomik ve sosyal alandaki yıkıcı etkileri şehirde oldukça hissedilmişti. Memleketin birçok yerinde olduğu gibi İstanbul Hükümeti'nin otoritesinin zayıflığı Kayseri'de de kendini göstermişti. Asayiş yok denecek derecede bozuktur. Eşkıyalık neredeyse normal bir durum gibi görülmeye başlamıştı. Kayseri'nin çevresiyle bağlantısını sağlayan yollarda zorbalıkla insanların canlarına ve mallarına kasteden eşkıyalar yolları keserek güvenlik zafiyeti oluşturmaktaydı.¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında Kayseri'de belediye başkanlığı yapan Ahmet Rifat Çalika'nın hatıratından anlaşıldığı üzere, savaş sırasında askerlikten firar ederek eşkıyalık yapanlar Anadolu'da güvensiz bir ortamın oluşmasına sebep oluyorlardı. Bu eşkıyalardan bazıları yakalanarak Kayseri Kaleönü'nde kurşuna diziliyor veya asılıyorlardı.²

Fransızların Güney cephesinde Kayseri'nin komşuları durumunda olan Maraş ve Adana'yı işgal etmeleri üzerine buraların ahalisinden bazılarının Kayseri'ye göç etmiş olması Kayseri'nin nüfusunu günden güne artırmıştı.³ Nüfus yoğunluğu zaten kısıtlı miktarda olan kaynakların düzensiz kullanılmasına yol açmıştı. Kış ve ilkbahar aylarına rastlayan zamanlarda şehirde un, ekme ve iâşe sıkıntısı baş göstermiş ve un fiyatları aşırı derecede artmıştı.⁴

¹ Ahmet Hilmi Kalaç, *Kendi Kitabım*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1960, s. 114.

² Hurşit Çalika, *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalika'nın Anıları*, İstanbul: YayıneviYok, 1992, s. 20-22.

³ Zübeyir Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, s. 8.

⁴ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 144.

Erzak ve iâşe sıkıntısı bir şekilde halledilse de şehirdeki esas sıkıntı Birinci Dünya Savaşı sonrasında memleketlerine dönen bazı Ermenilerin eski evlerine yeniden yerleşmeleri meselesiydi. Kale mahallesi sakinleri, evleri hükümetçe istimlak edildiği için Ermenilerin daha önce terk ettiği evlere yerleştirilmişlerdi. Şimdi Ermenilerin isteğiyle bu evlerden çıkartılan Türk ahali sokaklarda kalmak zorundaydı.⁵ Mütareke sonrasında İngilizlerin isteğine göre değiştirilen valiler ve mutasarrıflar Ermenilerin bu isteklerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmek zorunda kalmışlardı. Bu isteklerin tamamı yerine getirilmesine rağmen İngiliz Yüksek Komiserliği dönemin sadrazamına yazdığı 24 Şubat 1919 tarihli mektupta Kayseri mutasarrıfının derhal değiştirilerek mutasarrıflık makamına İngiliz Hükümeti'nin isteklerini yerine getirecek birisinin atanmasını istedi. Sebep olarak da Hristiyanların haklarını iade çabalarının yetersizliği gösterilmiştir. 26 Mart tarihli verilen cevapta, Kayseri'nin bağlı olduğu Ankara Valisi'nin de bu işte sorumlu görüldüğü belirtilerek idareciler görevlerinden alınmışlardır.⁶

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkarak Millî Mücadele'yi başlattığında birçok Anadolu şehrinin valilerine ve mutasarrıflarına doğrudan emir verebilecek yetkilere sahipti. Mustafa Kemal Paşa'nın yetki talimatnamesinde müfettişlik sınırı içerisinde olmasına rağmen Kayseri müstakil mutasarrıflığının adı yoktu. Dahiliye Nezareti daha sonra Kayseri ve Maraş'ın da bu talimatnameye dahil olduğunu bildirdi.⁷ Böylelikle Kayseri de Mustafa Kemal Paşa'nın görevi dahilindeki ve emri altındaki şehirlerden biri haline geldi.

2. İzmir'in İşgali ve Kayseri'deki İlk Tepkiler

İzmir'in Yunanlılar tarafından 15 Mayıs 1919'da işgal edilmesinin ardından Anadolu'nun birçok yerinde işgalden halkın rahatsız olduğunu belirten protesto telgrafları İstanbul hükümetine ve İtilaf devletlerinin siyasi temsilcilerine gönderilmiştir. İşgalden hemen bir gün sonra, 16 Mayıs 1919'dan itibaren Kayseri'nin birçok ilçesinden yazılan protesto telgrafları Sadaret makamına ulaştırılmıştır. Kayseri'den Dersaadet'e gönderilen 16 Mayıs 1919 tarihli ve Müftü Vekili Ahmed, Belediye Meclisi adına Başkan Rifat, Ahmed Remzi, Eski Mebus Rifat, Genel Meclis adına azalardan Mehmed, Meclis-i İdare azasından Şaban, Ticaret Odası Başkanı Nafiz, ulemadan Mehmed Zühdü, eşraftan Mazhar, Faik, Alim Beyler, tüccardan İmamzade Ali, İbrahim Hakkı ve Rahmi Beylerin imzalarının bulunduğu protesto telgrafında; İzmir'in işgalinin halk tarafından hayret ve büyük bir üzüntü ile karşılandığı, bu işgalin Anadolu'daki gayrimüslimleri hareketlendirerek Osmanlı halkı arasında sıkıntılar yaratacağı, Paris Konferansı'ndan Amerikan Başkanı Wilson'un ilkelerine ters düşmeyen sonuçlar beklerken böyle üzücü bir hadiseyle karşılaşıldığı, bu işgalin Anadolu'da bir asayişsizlik yaratacağı ve hükümetin bu işgal karşısında atacağı her adımın destekleneceği yazmaktaydı.⁸

⁵ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 144.

⁶ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 9.

⁷ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1977, s. 230; M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2018, s. 81 (87).

⁸ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2007, s. 373.

Aynı gün Develi'den yine Sadaret makamına gönderilen ve Belediye Reisi Osman, Develi ahalisi adına Müftü Lokman, eşraftan Halil Hulusi, Ahmet, Nuri, Ali Zeki ve Osman Faik Beylerin imzasının olduğu telgrafta; İzmir'in işgalinin kabul edilemez olduğu, nüfusunun büyük bölümünün Türk olduğuna kuşku olmayan İzmir'in işgalinin Osmanlı ahalisi içerisindeki farklı unsurlar arasında kavgalara sebebiyet vereceği ve bu durumun bir an önce son bulması zaruretinin İtilaf devletlerine bildirilmesi gerektiği belirtilmekteydi.⁹ Develi'den gönderilen 18 Mayıs 1919 tarihli ve Develi Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Reisi Osman Fevzi Bey imzalı telgrafta da yine Türklerin öz memleketi İzmir'in işgalinin, Osmanlı bünyesinde kapanmayacak yaralar açacağından, kabul edilemez olduğu bildirilmiştir.¹⁰ Develi'den İzmir'in işgaline yönelik son gönderilen telgraf ise 22 Mayıs 1919 tarihli. "Develi kazasının altmış bin ahalisi namına" ifadesiyle Osman, Halis, Ahmed, Vehbi, Mehmed, Abdullah, Kamil, Zeki ve Nuri Beylerin imzalarının olduğu telgrafta İzmir'in işgali Balkan Savaşlarındaki yıkıma ve İslamiyet'in Endülüs'te yaşadığı faciaya benzetilerek Develi'den tehcir edilen Ermenilerin burunları bile kanamadan ve gözyaşlarıyla uğurlandıkları, tehcir edilenlerin geride bıraktıkları ailelerine her türlü yardımın yapıldığı, kardeş gibi yaşadıkları, Rumların Develi'de 400 hane kadar oldukları ve onların da bu gelişmeden huzursuz oldukları ifade edilmektedir.¹¹

Bünyan'dan da hükümete İzmir'in işgaline yönelik iki telgraf gönderilmiştir. Bunlardan ilki 16 Mayıs 1919 tarihinde Müftü Hasan, Kaza ahalisi adına Belediye Reisi Mustafa, eşraftan Nail, Paşa Mehmed, Ali, Mustafa İsmail ve Mehmed Beylerin imzasıyla gönderilen telgraftır. Bu telgrafta İzmir'in Yunanlılara terk edilemeyecek kadar kıymetli olduğu ve bu uğurda ne yapılabilirse Bünyan ahalisinin yapmaya hazır olduğu vurgulanmıştır.¹² Bünyan'dan gönderilen ikinci telgraf ise ilk telgraftanyaklaşık bir ay sonra gönderilmiştir ve 20 Haziran 1919 tarihli. Belediye Reisi Mustafa, Müftü İbrahim Hakkı, eşraftan Hakkı ve Nail Beylerin imzasıyla hükümete gönderilen telgrafta İzmir'in bazı bölgelerinin Yunanlılar tarafından boşaltıldığı haberlerinin sevinçle karşılandığını belirtilerek bu tahliyenin bütün İzmir için geçerli olması dilekleri iletilmiştir.¹³

Millî Mücadele yıllarında idari taksimatta Sivas'a bağlı olan Pınarbaşı'dan da (Aziziye) 25 Mayıs 1919 tarihinde "Sivas Vilayetinin Aziziye Kurası" adıyla bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta da diğer ilçelerde olduğu gibi İzmir'in işgali protesto edildiği, Mösyö Wilson başta olmak üzere Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın siyasi temsilcilerine protestoların takdim edildiği ve bu devletlerin İzmir'in geleceği konusunda hayırlı kararlar vereceklerine inanıldığı bildirilmektedir.¹⁴

Develi'den, Pınarbaşı'dan (Aziziye) ve İncesu'dan bu ilçelerin ileri gelenlerinin

⁹ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 375.

¹⁰ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 375.

¹¹ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 375-376.

¹² Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 374.

¹³ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 374.

¹⁴ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 377.

imzalarının bulunduğu protesto telgrafları İstanbul Hükümeti'ne "Sadrazam Paşa Hazretlerine" ve "Sadaret Makamına" hitaplarıyla çekilmiştir. 21 Mayıs 1919'da İncesu'dan gönderilen ve İncesu Belediye Başkanı Mustafa, Müftü Mahmud, ulemadan Mehmed Emin ve Emin, eşraftan Süleyman, Ali ve Mehmet Beylerin imzasının bulunduğu telgraf şu şekildedir: "İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından işgalini büyük hüznü ve üzüntü ile haber aldık. Ezici bir çoğunlukla ahali Türklerden oluşan şehrin işgali Amerikan Başkanının koyduğu ve ilan ettiği yüksek ve insan sever formüllere ve başkanla anlaşmış olan Avrupa hükümet başkanlarının yüksek emellerine aykırı olarak doğan şu doğal olmayan halin eskisine çevrileceğini kesinlikle ümit ve milletlerin anlaşması gibi önemli bir amacı sağlamak maksadı ile kurulmuş bir partinin başkanı yerinde bulunan sizden beklemekteyiz. Bu sebeple hükümetimize maddi ve manevi her suretle yardım ve hizmetetmeye sabırsızlıkla hazır bulunduğumuzu arz eyeriz."¹⁵

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktıktan kısa bir süre sonra Havza'da 28 Mayıs 1919'da işgallerin bütün Anadolu'da protesto edilmesi için talimat vermiştir.¹⁶ Bu talimata göre bütün büyük devletlerin temsilcileri ile Babıali'ye protesto telgrafları gönderilecek ve işgaller büyük ve heyecanlı mitinglerle protesto edilecekti. Mustafa Kemal Paşa'nın bu çabalarından İstanbul Hükümeti rahatsız olmuş ve 24 Haziran 1919'da Kayseri Mutasarrıflığına gönderdiği telgrafta İtilaf devletlerinin temsilcilerine ve Paris'e müracaat edilip protesto ve tepkilerde bulunulduğu, Mustafa Kemal ve Cemal Paşaların bu gayretlerinin faydalı bir sonuç vermediği bildirilmiştir.¹⁷ Daha önce de İstanbul Hükümeti tarafından bütün mutasarrıflıklara gönderildiği gibi Kayseri'ye de şehirde insanları galeyana getirecek herhangi bir olaydan kaçınılması gerektiğine dair bir telgraf gönderilmişti. O dönemde Kayseri mutasarrıfı olan Ali Ulvi Bey, her şeyden önce asayişe ve azınlıklar arasında bir fenalık çıkmamasına özen göstereceğini söylemiştir. İşgallere karşı mitingler ve büyük gösteriler yapmak yerine sessizce haklılığın dile getirilmesi gerektiğini savunmuştur: "Yapılan işgali protesto için yazdığınız telgrafi takdir ederim. Ancak bilirsiniz ki bunun için açık toplantılara hiç gerek yoktur. Zira açık mitingler yapılırsa gayrimüslim unsurlar harekete geçerek 'memlekette heyecan var' falan der ve resmi makamları işgal ederler ki bu gereksiz hareket geçici kabinemizin işini başarısız kılar. Belki de İtilaf devletlerinin üzerimize saldırmasına yol açar. Bunun için sükûnetle haklarımızın vakur bir şekilde korunmasını özellikle tavsiye ederim, efendim."¹⁸ Mutasarrıfın sessizliği ve sakinliği öğütleyen bu sözlerinden, Kayseri'de İzmir'in işgalini protesto eden bir miting yapılmasına izin vermeyeceği anlaşılmaktadır.

Ali Ulvi Bey'in bir açık hava mitingine izin vermeme tutumunun ardından Kayseri Kışıkapı'da "Aynalı Gazino" denilen şehrin tek sahnesi olan ve nadiren de olsa

¹⁵ Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele'de Kayseri ve Havalisinin Çeşitli Olaylar Karşısında Gösterdiği Tepkiler", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri: 1998, s.424-425.

¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006, s. 16.

¹⁷ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 32.

¹⁸ Çalığa, *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalığa'nın Anıları*, s. 42.

merasimlerin yapıldığı yerde küçük bir toplantı yapılması kararlaştırıldı. İhtiyat Zabitan Cemiyeti tarafından düzenlenen bu toplantı, Millî Mücadele'ye katılma açısından Kayseri'de yapılan ilk toplantıdır. Ahmet Hilmi Bey, toplantıda yaptığı konuşmada Türk'ün seciyesini övmüş, tarihten örnekler vererek Türklerin şimdiye kadar büyük badireler atlattığını ve bunun da üstesinden geleceğini ifade etmiştir.¹⁹ Toplantıya Harput Valisi Ali Galip Bey de katılmıştı. Ferit Paşa Hükümeti iktidarı ele aldığı yeni vali tayin edilmiş ve görevi başına Elazığ'a giderken memleketi olan Kayseri'ye bir süre kalmak için gelmişti. Ali Galip Bey toplantıda yaşanan bu felaketlere İttihat ve Terakki partisi üyelerini kastederek birtakım kişilerin sebep olduğunu söylemiştir.²⁰ 23 Haziran 1919'da Sivas'a giderek burada Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme yapacak olan Ali Galip Bey, Sivas Valisi Reşit Paşa'ya da baskı yaparak Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklaması konusunda telkinlerde bulunmuştur.²¹ Ali Galip Bey'in İstanbul Hükümeti'nin bir valisi ve taraftarı olarak Sivas Kongresi'ni engelleme çabaları göz önüne alındığında bu tür Millî Mücadele'yi sekteye uğratma çalışmalarının daha Kayseri'deyken başladığı anlaşılmaktadır.

İşgallere karşı protestolar, mitingler ve toplantılar sırasında Kayseri ve civarındaki bazı gayrimüslimlerin korkuya kapılarak bu durumu İtilaf devletlerinden yardım istemeye kadar götördükleri de görülmektedir. Anadolu'daki İngiliz ve Fransız askerî yöneticiler vasıtasıyla valiliklere ve mutasarrıflıklara telgraflar gönderilmiş, Hristiyan ahaliye zulüm ve işkence yaptığı iddia edilen halktan kimselerin cezalandırılmaları isteği sık sık gündeme getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu tür haberlerin uydurma olduğunu ve Hristiyan ahalinin korkuya kapılması için hiçbir sebep olmadığını söylemiştir. Ona göre milletin bağımsızlık ve varlığını yok eden, millî varlığı tehdit eden cana kıyma ve zulüm gibi İzmir bölgesinde görülmekte olan olayların tekrarlanmasına karşı milletin heyecanını ve bu heyecandan doğacak millî gösterileri kimsenin engellemeye gücü yetmeyecektir.²²

3. Kayseri'de Gayrimüslimlerin Faaliyetleri

Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Kayseri'de de bir komite kurmuşlardır. Komite kurucuları Amerika ile sürekli etkileşim halinde olduklarından dolayı orada kendi adlarına teşkil ettikleri yardım cemiyetinde silah ve bomba yapımı ve tedariki konularında eğitim almışlardır. Amerika'daki cemiyet Kayseri'deki komitecilere silah ve mühimmatı, para ve ticari eşya sandıkları içerisinde ve yardım adı altında gönderiyordu.²³

¹⁹ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 26.

²⁰ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 147-148.

²¹ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s. 121.

²² Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 18.

²³ H. Erdoğan Cengiz, *Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilâliyyesi*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983, s. 121.

Dahiliye Nezareti 15 Şubat 1919 tarihinde Kayseri Mutasarrıflığına gönderdiği yazıyla tehcirden dönen gayrimüslimlere eski evlerinin ve mallarının yeniden verilmesini istemiştir. Buralara yerleştirilen Müslüman Türkler bu evlerden çıkmak zorunda kaldıklarından açlık ve sefaletle mahkûm olmuş, evsiz barksız kalmışlardır. Ticaret ve iş düzenleri sarsılmış ve servetlerini kaybetmişlerdir. Cephelerden dönen askerler memleketlerine geldiklerinde evsiz kalan ailelerinin perişan vaziyette olduklarına şahit olmuşlardır.²⁴ Bu sırada Ermenilerin şikâyeti üzerine 10 Nisan 1919'da Yozgat Mutasarrıf Vekili ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idam edilmesine Kayseri halkı da tepki göstermiştir. Bu gelişme İngilizlerin isteğine göre vali değiştiren hükümete karşı sarsılan güvenin tamamen bitmesine neden olmuştur.²⁵

Haçin'de Ermenilerin yapmış oldukları taşkınlıklar Kayseri Develi'de halkın tepkisine neden olmuştur. Develi'den Kayseri'ye gelen Osman (Coşkun) ve Hoca Abdullah Efendi Develi'deki kıpırdanma hareketini anlatarak "Cemaat-i İslamiye" adı altında bir teşkilat kurulmak üzere olduğunu söylemişlerdir. Bu haber Kayserililer arasında sevinç yaratırken kurtuluşa dair ümitleri de artırmıştır.²⁶

Millî Mücadele yıllarında Sivas'a bağlı olan Pınarbaşı (Aziziye) ilçesinde de gayrimüslimlerin bir oyunun içerisinde kendini buldukları görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Sivas Vali Vekilliğinden aldığı bir telgrafta İngiliz Albay Demange'nin "İzmir'in işgaliyle birlikte Aziziye'deki Hristiyanların ölümle tehdit edildiği ve bu tehdit durumunun müttefik devletlerin askerleri tarafından iliniz işgaline neden olacağı" mealinde gözdağından haberdar olmuştur. Mustafa Kemal Paşa buna cevap olarak ne burada böyle kaygı verici bir durum olduğunu, ne de Hristiyanların ölümle tehdit edildiğinin doğru olduğunu bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu vaziyeti, işgallere karşı protesto ve mitinglere girişen ahalinin gösterilerinden korkuya kapılan gayrimüslimlerin yabancıların dikkatini kendi üzerlerine çekmek için bilinçli olarak ortaya attıkları uydurma haberlere bağlamıştır.²⁷

Kayseri'deki gayrimüslimlerin zararlı işleri arasında Rumların faaliyetleri de göze çarpmaktadır. Metropolithaneden elde edilen belgelerin Türkçeye tercüme edilmesi ile birlikte, Pontusçuluk hareketinin boyutları daha iyi anlaşılmiştir. Yapılan incelemede Kayseri'nin de içinde bulunduğu Fatsa, Ünye, Kırşehir, Kavak, İnebolu, Havza, Çarşamba, Bafra, Sinop, Ürgüp ve Tokat gibi şehirlerde şubeleri bulunduğu anlaşılan Müdafaa-i Meşruta Komitesi adında silahlı çete faaliyetleri yürüten Rumlara ait bir oluşumun varlığı ortaya çıkarılmıştır.²⁸

²⁴ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 144.

²⁵ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984, s. 206.

²⁶ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 19.

²⁷ Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, s. 18.

²⁸ Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1991, s. 84.

Millî Mücadele sırasında Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığı yapan İbrahim Bey hatıratında Rumların boş durmayarak Pontusçuluk fikriyle Kayseri'den Samsun'a kadar faaliyet yürütmeye çalıştığını şöyle anlatmaktadır: "Akdağmadeni'nde dört Rum'u, Yozgathı Mebus Fahri'nin biraderi Ali Rıza'yı ve bir de bir Kürt beyini tevkif ettim. Bunları usulü dairesinde sorguya tabi tuttum. Bu isticvap esnasında Kayseri'den Samsun'a kadar uzayan ve 'Pontus' namı altında çalışan gizli bir teşkilat olduğu meydana çıktı."²⁹ Kayserili Rumların Samsun'a tehcirle gönderilmeleri ve kısa süre sonra da buradan başka yerlere sürgün edilmeleri üzerine, Temmuz ayında, Rum kadınlar Samsun'da protesto gösterileri yapmışlardır. Nurettin Paşa'nın Merkez Ordusu Komutanlığından alınmasına sebep olan bu olay da yine eski Pontus devletini ihya etme çabalarının Millî Mücadele dönemindeki yoğunluğunu göstermektedir.³⁰

Gayrimüslimler, yukarıda bahsedilen faaliyetlerin yanı sıra, böylesine önemli bir savaşta adeta karaborsacılık yaparak dönemin güç iktisadi koşullarından yararlanmışlardır. Gayrimüslimlerin Kayseri ticaretinin bir bölümünü ellerinde bulundurdukları döneme ait gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Örneğin Sakarya Meydan Muharebesi devam ettiği sıralarda Kayseri'den yayımlanan *Anadolu'da Yenigün* gazetesindeki bir habere göre; Kayseri Zincidere'de Rumlara ait tütün ve tütün mamulleri satan işletmenin çok yüksek fiyatla bu ürünleri sattığına dair şikayetler alınmıştır.³¹

4. Sivas Kongresi Sürecinde Kayseri

Millî Mücadele'nin temel taşlarından olan Amasya Genelgesi'nde belirtildiği üzere Anadolu'nun her bakımdan en güvenilir yeri olan Sivas'ta millî bir kongrenin toplanması ve bunun için bütün illerin her sancağından seçilmiş üçer temsilcinin en kısa zamanda Sivas'ta toplanması kararlaştırılmıştır. Bu genelge gereği Anadolu'da yoğun bir seçim mesaisi başlamış ve Kayseri'de de Sivas'a gönderilecek temsilcilerin belirlenmesi adına çalışmalar yapılmıştır.

Kayseri'de Millî Mücadele'nin halka tanıtılması işini üstlenen Ahmet Hilmi Bey, Ağırnaslı Mustafa Bey ve Nisarizade Mustafa Bey birlikte köyleri dolaşıp hem buraların vergilerini toplamış hem de ülkede olup biteni millete anlatarak halkın Millî Mücadele'ye desteğini sağlamaya çalışmışlardır. Bu uğurda Zırva köyünden başlayarak Bünyan ve Sarıoğlan yakınlarındaki Tuzhisar, Palas, Karakaya, Ömerhacılı, Yüzerlik gibi yerleşim yerlerini ziyaret etmişlerdir.³² Bu sırada Kayseri'nin ileri gelenleriyle memleketin geleceğiyle ilgili toplantılar yaparak Amasya Genelgesi'ndeki çağrıya ne şekilde cevap verileceği, eğer kongreye Kayseri delege gönderecekse bunların kimler olacağı görüşülmüştür. Bu toplantılardan biri de 1919 yılı Ağustos ayında Taşcızade Mehmet Bey'in İçerişar mahallesindeki evinde yapılan gizli toplantıdır. Toplantının gizli yapılmasının sebebi

²⁹ İbrahim Çolak, *Millî Mücadele Esnasında Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtıratım*, İstanbul: Emre Yayınları, 1996, s. 94.

³⁰ Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, s. 107.

³¹ *Anadolu'da Yenigün*, 11 Eylül 1337 (1921), s. 2.

³² Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 149.

Amasya Genelgesi'nin bir maddesinde geçtiği üzere bu meselenin her ihtimale karşı millî bir sır olarak kalması gerekliliğidir. Diğer sebep ise Kayseri'nin özel durumuyla alakalı olarak halk arasında padişaha ve İstanbul Hükümeti'ne bağlı olanların olması ve hala kurtuluşun onlar tarafından sağlanacağına olan inançtır.³³

Ahmet Hilmi Bey hatıratında o günü şu şekilde aktarmaktadır: "1919 yılı Ağustos ayı ortalarında memlekette iki kuvvet ve iki mihver belirmeye başladı. Birisi şarkta beliren millî hareket, diğeri İstanbul'a bağlı resmî hükümet. Bu durumda artık Kayseri'nin de bir yol haritası belirlemesi gerekiyordu. İki taraftan birisini seçmeliydi. Erzurum Kongresi'nden sonra Sivas'ta millî bir kongre toplanacaktı. Kongreye Kayseri'nin katılıp katılmaması meselesini görüşmek üzere gizli bir toplantı yapılmasına karar verildi. Toplantı yeri olarak da Taşcızâde Mehmet Bey'in evi uygun bulundu. Millî Mücadele'de müspet karara varılması itibarıyla bu toplantının ve evin Kayseri tarihinde yeri ve kıymeti vardır. Kimlerin bulunacağı ve toplantı saati evvelden tespit edilmiş ve kendilerine bildirilmişti. Ağustos'un sıcak bir gününde, öğleden sonra birer ikişer تنها sokaklardan geçerek ve kimseye görünmemeye dikkat ederek bu eve gelenlerin adedi 40-50 rakamı arasındadır. O dönemde toplantıya katılanlardan hatırladıklarım bazıları şunlardır: Kâtipzade Nuh Naci, Hacılarlızade Mustafa, Taşcızade Mehmet, Hacı Niyazizade Faik, Belediye Reisi Çalıkoğlu Rıfat, Nakipzade Sadık ve kardeşi Ahmet, Narinzade Hacı, Muhasebeci Abidin, Dırsazade Reşit ve Nurullah, İmamzâde Reşit ve kardeşi Ömer, Uşakizade Osman, Mustafa Nisari, Müftü Remzi, Mehterzade Osman, Ağırnaslı Mustafa, Mazhar Karakaya, Yedekçizade Mehmet ve Hüseyin, Behcetizade Ahmet, Ramazanoğlu Musa, Kığılamazzade Tevfik, Behçelizade Ahmet, Ahz-ı Asker Kalem Müfettişi Fehmi, Binbaşı Fehmi Bey, toplantıya âmil olanların başında idi. Mustafa Kemal ile muhabere ve teması o sağlıyordu."³⁴ Ahmet Hilmi Bey toplantıya 8-10 kişinin daha katıldığını ancak isimlerini hatırlayamadığını ifade etmektedir.

Ahmet Hilmi Bey ve Fehmi Bey toplantıda hazır bulunanlara toplantının amacını anlatarak Mustafa Kemal'in Sivas Kongresi'ne katılmak üzere şehirden üç temsilci istediğini söylediler. Sivas Kongresi'ne katılmayı isteyenler olduğu gibi kongreye katılmanın yanlış olacağını düşünenler de vardı. Kongreye katılmaya karşı çıkanlar İtilaf devletlerinin dikkatini çekmek istemiyorlar ve bunun şehir için doğru olmadığını söyleyerek endişelerini dile getiriyorlardı. Avrupalı devletlere karşı koymanın Mondros Mütarekesi maddeleri gereği yanlış olduğunu ileri sürüyorlardı. Kalaç ve arkadaşları ise, gün geçtikçe memleket aleyhine alınan kararların arttığını ifade ederek bunların getirdiği zararlardan bahsettiler. Ahmet Hilmi Bey, Sivas Kongresi'ne katılacağını söyledi. Toplantı sonunda Millî Mücadele ve Sivas Kongresi'ne katılma taraftarı olanların görüşü ağır bastı. Toplantıda Kâtipzâde Nuh Naci Bey, Ahmet Hilmi Bey ve İmamzâde Ömer Mümtaz Bey Sivas Kongresi'ne katılacak olan Kayseri delegeleri olarak belirlendi.³⁵

³³ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 149-150.

³⁴ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 150-151.

³⁵ Ahmet Nedim Kilci, *Ahmet Hilmi Kalaç (1888-1896)*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 63.

Toplantı sırasında henüz karanlık bir yolun sonunun nereye varacağı kestirilemediği için toplantıya katılanlardan bazıları toplantı tutanağını imzalamak istemedi. Dolayısıyla seçim yapıldığına dair mazbata hazırlanması ve Sivas'a gidiş birkaç gün gecikti.

Bu üç delege, Sivas'a giden kamyonlardan birine binmek suretiyle isim ve kimliklerini gizleyerek buğday ve deri tüccarı gibi esnaf kimliğine bürünerek bu yolculuğu yaptılar.³⁶ Yolda sık sık arızalanan kamyon dinlenmeye fırsat verirken bu dinlenmelerden biri esnasında Sivas'tan dönen gazeteci Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey ile karşılaştılar. Kayseri delegeleri kongre ile ilgili ilk haberleri Şarkışla-Sivas arasında aldılar. Kafile Sivas'a ulaştığında kongrenin emniyet işlerine bakan Ahmet Hilmi Bey'in yakın dostu Mazlum Rasim (Can) Bey onları karşıladı. Mekteb-i Sultani (Sivas Lisesi) önünde kamyonlardan indiler ve alt katta bir odada istirahate çekildiler.³⁷

Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Bekir Sami Bey ve Ahmet Rüstem Bey varken Kayseri delegeleri yanlarına gitti. Mustafa Kemal Paşa geç kalmalarında Kayseri mutasarrıfının etkisi olup olmadığını sordu. Zira Kayseri mutasarrıfı İstanbul Hükümeti tarafından atanan ve Millî Mücadele'ye sıcak bakmayan birisiydi. Ahmet Hilmi Bey, mutasarrıfın geç kalmalarına tesir edebilecek kuvvette biri olmadığını ancak Kayserililerin önemli bir meselede karar verirken ılımlı ve her türlü şartı düşünerek hareket ettiklerini söyledi. "Bundan böyle Kayseri sizin safınızda emrinizde vatani vazifesini yapar" dedi ve diğer delegeler de Ahmet Hilmi Bey'i desteklediler.³⁸

Sivas'ta beş gün kalan Kayseri ekibi kongre kararlarını, beyannamesini ve *İrade-i Milliye* gazetesinin çıkan nüshalarını alarak yeniden kamyonla Kayseri'ye döndüler. Kayseri'de şehrin ileri gelenleriyle Ahmet Paşa İlkokulu'nda bir toplantı yaparak Sivas'taki durumu anlattılar. Kayseri mutasarrıfı hasta olduğu için evinden hükümet dairesine gidemez haldeydi. Bunun da etkisiyle rahat bir toplantı yapıldı. İhtiyat zabiti, tüccar, muallim ve avukat gibi her sınıftan seksen kadar Kayserili burada hazır bulundular. Sivas Kongresi kararları toplantıdakilere tebliğ edildi ve hemen Kayseri'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasına karar verildi. Gizli oylama ile idare seçimi yapıldı ve Nuh Naci Bey, Ahmet Hilmi Bey, Müftü Ahmet Remzi Bey, Mazhar (Karakaya) Bey, Faik (Seler) Bey, Mustafa Bey (Ağırnaslı) ve Uşakî Osman Bey idare heyetine seçildi.³⁹ Böylelikle Sivas Kongresi'nde alınan kararlar Kayseri'nin ileri gelenlerine duyurulmuş, bundan sonraki yol haritası hakkında bilgiler verilerek mücadeleye katılma konusunda onların da desteği alınmıştı.

5. Ali Fuat Paşanın Kayseri'ye Gelişi

Ali Fuat Paşa, Sivas Kongresi sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gitmesinden hemen önce Ankara'ya gidişteki yol güzergâhlarına uğrayarak buralardaki Müdafaa-i Hukuk oluşumlarını ve halkın millî hislerini yerinde görmeye çalışmıştır. 1919 yılı Aralık ayı başında Sivas'tan yola çıkarak Kayseri'ye ulaşan ve burada Kilikya bölgesinin

³⁶ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 151.

³⁷ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 152.

³⁸ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 153.

³⁹ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 154-155.

kurtuluş hazırlıklarını yerinde gören Ali Fuat Paşa buradan da Kırşehir yolu ile Ankara'ya hareket etmiştir. Ali Fuat Paşa'nın bu yolu seçmesindeki nedenlerden biri, Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye Ankara'ya giderken bu yolu kullanacağı için, yol boyunca alınması gereken tedbirleri bir an evvel almak, ikincisi ise İç Anadolu'nun bu önemli şehirlerinde millî hassasiyeti uyanık tutmaktır.⁴⁰

Ali Fuat Paşa'nın Kayseri'ye gelişi ve burada yapmış olduğu görüşmeler Millî Mücadele'nin seyri açısından oldukça önemlidir. Kayseri'de özellikle güney cephesinin geleceğini doğrudan ilgilendiren Kilikya bölgesindeki işgal ve savunma durumları ile ilgili önemli görüşmeler yapılmıştır. 4 Aralık 1919'da Kayseri'ye gelen⁴¹ Ali Fuat Paşa, burada ilk olarak 17. Fırka Kumandanı Kaymakam Mümtaz, Ahz-ı Asker Kalem Reisi Kaymakam Emrullah ve Topçu Binbaşı Mehmet Kemal Beylerle görüşmüştür. Daha sonra millî teşkilat reisleriyle yapmış olduğu görüşmeler neticesinde Kilikya'nın kurtuluşu adına alınacak tedbirler tespit edilmiş ve görev dağılımı yapılmıştır.⁴² Buna göre Kayseri'deki resmi görevli komutanlar kendi yerel bölgelerindeki millî teşkilatın gelişmesi ve büyümesi için çalışacak, silah ve cephanelerin ihtiyacı olan cepheye gönderilmesi hususunda lojistik sağlayacak ve işgal kuvvetlerinin olası bir ileri harekette bulunmaları durumunda onları durduracaktı.⁴³ Ayrıca Ali Fuat Paşa, Kayseri'ye geldiğinde Batı Kilikya Cephesi Kumandanlığına Tekelioğlu Sinan Bey'in (Jandarma Yüzbaşı Ratip) Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal imzalı bir emirle atandığını da bizzat Sinan Bey'e bildirmiştir. Sinan Bey, o zamana kadar Kayseri'de görevli bir yüzbaşydı. Kayseri'de İstanbul Hükümeti'ne taraftar ve millî harekete karşı olanlar tarafından açığa alınıp Jandarma İdaresi tarafından cezalandırılmıştır.⁴⁴ Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından Tekelioğlu Sinan adıyla mücadeleye katkısı istenmiş, Sinan Bey de bu davete icabet ederek Kayseri-Niğde-Adana arasında Millî Mücadele adına önemli işler yapmıştır.

Ali Fuat Paşa, Kayseri'de iki önemli görüşme yapmıştır. Bunlardan ilki Kilikya'daki Fransız ve Ermeni zulmünün sona erdirilmesine yönelik millî kumandanlarla yaptığı görüşme, ikincisi ise Suriye'deki Fransız temsilcisi Mösyö Picot ile yaptığı görüşmedir. Beyrut'tan gelen Picot, Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere Sivas'a giderken güzergâh üzerinde Kayseri'de Ali Fuat Paşa ile görüşmek istemiştir. Gerçekleşen görüşmede Picot, Fransa'da yakında bir iktidar değişikliğinin muhtemel olduğunu, iktidara Mösyö

⁴⁰ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953, s. 263. Ayrıca bkz. Haşim Erdoğan, "Hacı Bektaş Veli Dergahının Birinci Dünya Savaşı ile Millî Mücadele Dönemindeki Tutumu ve Mustafa Kemal Paşa ile İlişkileri", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021): s. 200.

⁴¹ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları* adlı eserinde 4 Kasım'da Kayseri'ye vardığını belirtmektedir. Bu tarih sehven yazılmış olmalıdır zira aynı eserde bir önceki cümlede 30 Kasım 1919 tarihinde Ankara'ya ulaşmak üzere Sivas'tan hareket ettiğini ve Kayseri'ye de uğrayacağını söylemektedir. Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 260-261.

⁴² Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 261.

⁴³ Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s. 262.

⁴⁴ Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 30-31.

Briand'ın geleceğini ve onun da Orta Doğu'da Türklerin çoğunlukta olduğu bir bölge olarak burada bir Türkiye devletinin kurulmasına taraftar olduğunu Ali Fuat Paşa'ya bildirmiştir. Aynı görüşmede Picot, Kilikya'daki mücadelenin durdurulmasını da rica etmiştir.⁴⁵ Her ne kadar Adana ve çevresindeki direnişin sona erdirilmesini isteseler de Fransızların barışa yakın olduğu fikri burada belirmiştir. Ali Fuat Paşa Kayseri'de yaptığı görüşmelerin ardından 5 Aralık 1919'da buradan ayrılarak Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın da yaklaşık iki hafta sonra yola çıkacağı Ankara'ya gidiş güzergâhındaki bu şehrin ve yöneticilerinin Millî Mücadele'ye destek verdiğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir.

6. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Kayseri'ye Gelişi

Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye lideri olarak Amasya Görüşmelerinin ardından Millî Mücadele'nin karargahını Sivas'tan Ankara'ya taşımaya karar vermiştir. Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanmasına karar verilmesi Ankara'ya taşınma konusunda etkili olmuştur. Sivas'tan Ankara'ya gidiş güzergâhında bulunan Kayseri, Hacıbektaş, Kırşehir gibi duraklarda birkaç gün geçirip buraların ahalisiyle Millî Mücadele'ye destek vermeleri konusunda önemli görüşmeler yapmıştır. Millî teşkilatları bizzat ve yerinde görüp Millî Mücadele hissinin canlı tutulması adına yaptığı bu ziyarette kendisine Rauf (Orbay) Bey, Mazhar Müfit (Kansu) Bey, Hakkı Behiç Bey ve diğer Heyet-i Temsiliye üyeleri eşlik etmişlerdir. 18 Aralık 1919 tarihinde sabah saat 9 sularında Sivas'tan üç otomobil ile çıkılan yolun karlarla kaplı olması ve kar yağışının devam ediyor olmasından kaynaklı katile yolda çok zor ilerleyebilmiştir. Şose yollardan dolayı araçların lastiği sık sık patlayarak nihayet 19 Aralık 1919'da akşam üzeri Kayseri'ye ulaşılmıştır.⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın ve Heyet-i Temsiliye'nin geleceğini duyan Kayseri ahalisi Sivas yolu üzerinde toplandılar. Kayseri Millî Süvari Kuvvetleri millî kıyafetleri ile Heyet-i Temsiliye'yi şehrin girişi konumundaki Kumarlı Hanı'nda karşıladılar. İhtiyat Zabitan Cemiyeti üyeleri, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri, Kayseri'de yaşayan gayrimüslimlerin ileri gelenleri bu karşılamada bulundular. Okullardan çıkan öğrenciler, öğretmenler, esnaflardan oluşan sayısı on bini aşkın Kayserili karşılama töreninde yer aldı.⁴⁷ Kayseri mutasarrıfı kafileyi bir İngiliz arabasına binmiş vaziyette şehrin dışında karşıladı. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın gözünden kaçmadı ve mutasarrıfı arabaya almadan Kayseri'ye girdiler. Bir ilkokul öğrencisi, "Kan aksa can çıkırsa dönmeyeceğiz geri / Damarlarımızda akan ecdat kanı ile, Allah için başaracağız bu işi" şeklinde şiir okuyunca Mustafa Kemal Paşa çocuğu okşayarak halkın duyacağı bir şekilde "Biz bu işe Allah'ın yardımıyla başladık. İnşallah memleketimizi kurtararak yarının gençliği olan sizlere emanet edeceğiz." dedi ve halkın "Yaşa, Varol" sesleri arasında şehre girdi.⁴⁸

⁴⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922)*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları, 2002, s. 107.

⁴⁶ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 59. Mustafa Kemal Paşa'nın Kayseri'ye yaptığı ziyaretler için ayrıca bkz. Serdar Sakin, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Kayseri'yi Ziyaretleri*, Kayseri: Kayseri Enstitüsü Derneği Yayınları, 2012.

⁴⁷ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 158.

⁴⁸ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 61.

Konaklamak üzere İmamzade Reşit Ağa'nın evine yerleşen Mustafa Kemal Paşa, geldikleri aracın lastiği patladığı için arkadan gelmekte geciken arkadaşlarını da bekleyerek yemeğe oturdu. Mustafa Kemal Paşa'nın Kayseri'ye gelmesinin şerefine İhtiyat Zabitan Cemiyeti üyeleri ve Kayseri Lisesi (Mekteb-i Sultani) öğrencileri fener alayı düzenlediler.⁴⁹ Mazhar Müfit Bey, anılarında Mustafa Kemal Paşa'nın ertesi gün kahvaltıda Reşit Ağa'ya hitaben "Azizim biz her sabah süttten kaymaktan bıktık. Sizin meşhur pastırmanız vardır, üzerine birkaç taze yumurta kırılrsa da daha kuvvetli bir kahvaltı alsak nasıl olur?" diyerek kendisine göz kırptığını anlatır.⁵⁰ Bu isteği yerine getirilmiş ve kahvaltı sonrası valilik ile belediye ziyaret edilmiştir. Cemal (Hattat) Bey, o gün Mustafa Kemal Paşa'nın Raşit Efendi Kütüphanesi'ne de gittiğini, orada hocalar ve halktan ileri gelenlerle görüşüğünü ve sonrasında da memlekette herkesin hürmet ettiği yaşlı Kızıklı Hacı Kasım Efendi'nin evine bütün heyetle birlikte giderek bir görüşme yaptığını, fakat içeride olmadığı için bu görüşmede neler konuşulduğuna dair bir bilgisi olmadığını ifade etmiştir.⁵¹ İhtiyat Zabitan Cemiyeti merkezini de ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa burada kısa bir konuşma yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa bu konuşmada, "Kayserili İhtiyat-Zabitan arkadaşlarımın istiklal mücadelesi uğruna yaptıklarından ve yapmak istediklerinden tamamen ve memnuniyetle haberdar bulunuyorum."⁵² diyerek bu cemiyetin Millî Mücadele uğruna yaptığı çalışmalarından memnun olduğunu göstermiştir. Heyet aynı gün Kayseri'yi terk etmek üzere bulunan Ermeni cemaati papazı ile de görüştü.⁵³

21 Aralık 1919 Pazar günü Kayserililer Saat Kulesi Meydanı'nda toplanarak Heyet-i Temsiliye'yi Ankara'ya uğurladılar. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Kayseri'den ayrılırken buranın ahalisine hitaben şu beyannameyi yayınladı: "Anadolu'nun hayat-ı iktisadiyesinde ebedi bir mevki-i bülendi olan Kayseri'nin Heyet-i Temsiliye'ye açtığı ağuş-ı samimiyet ve uhuvvet o kadar hâr, o kadar nevazişkâr oldu ki muhterem Kayserililere aleni bir lisan-ı minnet ve şükran ile hitap etmeye lüzum gördük. Kadın, erkek, çocuk bütün efrad-ı milletin umumî bir galeyan ve heyecan ile izhar ettiği teveccüh ve samimiyet, Heyet-i Temsiliye'yi teşkil eden naçiz fertlerin şahısları itibariyle değil, asıl müteveccih olduğu gâye-i mukaddesse-i vahdette, bilâ-istisna her kalbin birleşmiş ve her kuvvet ve şahsiyetin itilaf ve irtibat etmiş bulunması cihetiyle pek kıymettar ve pek ulvi mahiyettedir.

⁴⁹ Adana'ya Doğru, 22 Aralık 1919, s. 1.

⁵⁰ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968, s. 491-492.

⁵¹ "Cemal Hattat'ın Anıları", *Kayseri Lisesi 100. Yıl Şeref Belgeseli*, C. 1, Haz. Yusuf Özmerdivenli, Ankara: Arman Ofset Matbaacılık, 1997, s. 124.

⁵² Ömer Çelebi, *Atatürk Kayseri'de*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972, s. 53.

⁵³ Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, s. 492.

Heyet etrafında her çehrede ve her Türk'ten taşan tufan-ı muhabbet ve samimiyet içinde hayatını vakfetmiş olduğu mesainin âmâl-i milliyeye istinat ettiğini görmekte bahtiyar ve memleketin yegâne haris-i tamamiyeti ve milletin ilk ve son çare-i necat ve selâmeti olan bu vahdet devam ettikçe istikbalin telâfi-i menfaatına behemahal imkân bahşetmeyeceğinden ümitvar oldu.

Bu tahassusat ile gaye-i milliyeye daha ziyade kuvvet ve metanetle yürümek için milletin azim ve imanına istinat ettiğini hissederek müteşekkik kaldı. Anadolu'nun kalbî heyecanına bu seyahatimizin ilk merhalesinde Kayseri'de temas ettik. Bu temasın bıraktığı hatıra-i hürmet ve merbutiyeti ve şahsen mütehassis olduğumuz asar-ı uhuvvet ve nezaketin tevlit ettiği hiss-i şükranı ömrümüz oldukça muhafaza edeceğiz. Gayemize şiddet-i merbutiyetin yüreklerimize bahşettiği hiss-i iftihar ile seyahatimize devam ederken arkamızda Anadolu'nun bütün teheyyücat-ı vatanperveranesini nefsinde en güzel temsil ve tecelli ettirmiş kuvvetli, zeki muktedir, samimi bir merkez-i faaliyet mevcut olduğunu daima düşünerek müftehir olacağız.

Bu tahassusatı ve bu iftihar hislerini bize hissettirdiğinden dolayı Kayseri'nin muhterem ahalisine teşekküratımızı alenen takdim ve gayeye müteveccih mesaide daima kalben müttehit kalarak arz-ı veda ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye Namına

Mustafa Kemal"⁵⁴

7. Kayseri'den TBBM'ye Katılan Mebuslar

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye Kayseri'den ayrıldıktan bir süre sonra 12 Ocak 1920 tarihinde toplanacak olan Osmanlı Mebusan Meclisi'ne milletvekili seçmek için hazırlıklar başlamıştır. Seçim iki dereceli sisteme göre yapılıyordu. Kayseri o dönemdeki nüfus oranına göre iki mebus çıkarabiliyordu.⁵⁵ O dönemde Kayseri ile Sivas şehirleri arasında meclise kaç vekil gönderileceği konusunda bir belirsizlik ortaya çıkmıştı. Kayseri ile Sivas arasında bulunan Bünyan kazası yakın zamanda idari taksimatta değişikliğe gidilerek o zamana kadar Sivas'a bağlıyken buradan alınarak Kayseri'ye bağlanmıştı. Kayseri, Bünyan'ın da kendisine bağlanmasıyla eskisinden bir fazla milletvekili çıkarmak istemişti. Eğer böyle olursa Sivas'tan seçilecek milletvekili sayısının azalması gerekiyordu. Konu, dönemin Bakanlar Kurulu olan Vükela Meclisi'nde de gündeme gelmiş ve idari taksimattaki son değişikliğe bakılmaksızın en son seçimdeki milletvekili sayılarının aynı şekilde devam edeceğine karar verilmiştir.⁵⁶ Böylelikle Kayseri Mebusan Meclisi'ne iki milletvekili gönderecekti.

⁵⁴ Adana'ya Doğru, 22.12.1919, s. 1.

⁵⁵ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 150.

⁵⁶ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, s. 164 (394).

Kayseri'de İttihat ve Terakki Fırkası resmen kapatılmıştı, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise halk nezdinde güven kaybetmişti. Millî Mücadele sırasında kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise memleketi işgallerden kurtarmak adına mücadele veriyordu. Kayseri'den Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilecek adayların belirlenmesi adına Raşit Efendi Kütüphanesi'nde bir toplantı yapılarak Belediye Başkanı Rifat (Çalika) Bey, Mevlevi Şeyhi Ahmet Remzi Efendi ve Ahmet Hilmi (Kalaç) Bey'in isimleri milletvekili olarak ön plana çıktı.⁵⁷ Bu toplantıda ön plana çıkan isimlerden Rifat Bey ile Ahmet Remzi Efendi milletvekili olarak seçildiler. Bir süre sonra Ahmet Remzi Bey istifa ettiği için yerine işi şansa bırakmak istemeyen Ahmet Hilmi Bey tedbirler olarak milletvekili seçildi.⁵⁸

Osmanlı Mebusan Meclisi İngilizler tarafından 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul resmen işgal edildiği için dağıldı. Bu sırada Kayseri milletvekilleri Ahmet Hilmi Bey ve Rifat Bey kimliklerini gizleyerek Mudanya-Bursa yoluyla Ankara'ya gelmişler, oradan Kayseri'ye geçmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın onları yeniden Ankara'ya çağırmasıyla birlikte Ankara'ya geri dönmüşlerdir.⁵⁹ Ankara'ya giderek Birinci TBMM'ye katılanlar arasında Ahmet Hilmi Bey ve Rifat Bey'in yanısıra Mehmet Alim (Çınar), Osman (Uşşaklı), Mehmet Atıf (Tüzün), Ahmet Remzi (Akgöztürk) ve Sabit (Gözüğeçgel) Beyler de bulunuyordu.⁶⁰ Bu milletvekilleri arasında esnaf, tüccar ve din adamlarının olduğu görülmektedir. Remzi (Akgöztürk) Bey ve Mehmet Alim (Çınar) Bey TBMM'de din adamı milletvekilleri olarak Kayseri'yi temsil etmişlerdir.⁶¹

8. İstanbul'un İşgali Sürecinde Kayseri'de Durum

İstanbul'un işgali üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da "Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal" imzası ile İslam dünyasına bir beyanname yayınlamıştır. 17.3.1920 tarih ve 9 numaralı bu telgraf Kayseri Mutasarrıflığına da bildirilip, oradan belediye başkanlığına kopyası gönderilmiştir. Bildirinin özeti şu şekildedir:

"İslam hilafetinin merkezi olan İstanbul, Mebusan Meclisi ve bütün resmi kuruluşlara el koymak suretile, resmen ve zorla işgal edilmiştir. Bu saldırı, Osmanlı saltanatından ziyade, hilafet makamında hürriyet ve istiklâllerinin yegâne dayanağını bulan bütün İslam alemine karşı bir harekettir. Asya'da ve Afrika'da büyük bir himmetle hürriyet ve istiklal savaşına devam eden İslamların manevi güçlerini kırmak için son tedbir olarak İtilaf devletleri tarafından girişilmiştir. Bu hareket, hilafet makamını esaret altına alarak 1300 seneden beri ayakta duran ve bundan sonra da ebediyen yaşayacağından şüphe bulunmayan İslam hürriyetini hedef seçmiş bulunmaktadır. (...) Bu tahkir ve tecavüz darbesinin, düşmanlar tarafından tahmin edildiği gibi, maneviyatı zedelemek değil, belki bütün şiddeti ile mucizeler gösterecek bir gelişmeye kavuşturmak neticesi

⁵⁷ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 159.

⁵⁸ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 160.

⁵⁹ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 160.

⁶⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/milletvekili-arama/liste> (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2022).

⁶¹ Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s. 164.

doğuracağından şüphemiz yoktur. Osmanlı kuvâ-yı milliyesi, hilafet ve saltanatın uğradığı zincirleme suikastların başladığı günden beri devam eden samimi bir birlik içinde, durumu (bütün vahametine rağmen) azim ve metanetle karşılamakta ve bu son haçlı hücumuna karşı bütün İslam dünyasının müşterek direnme hislerinden emin olmaktan ileri gelen, zafer hissini, azim ve imanın gücünü belirleyeceği mücadelede Allah'ın başarı lütfu ile ödüllendirileceğine güvenmektedir. Ortaçağların afetlerinden bugünkü ittifak ve itilaflarına kadar uğursuz bir saldırı zinciri halinde birbirini kovalayan haçlı dalgalarının bu son saldırısının İslamiyet'in bilgi nuruna ve egemenliğine ve hilafetin doğurduğu kutsal hislere bağlı bütün Müslüman kardeşlerimizin vicdanında aynı lanetleme ve karşı koyma hislerini ve aynı ayaklanma hareketini uyandıracığından emin olarak, Cenabı Hakkın kutsal savaşımızda hepimize ilahi yardımlarını beraber etmesini ve peygamberin ruhuna dayanan birlik teşkilatımıza yardımcı olmasını diliyoruz.”⁶²

İslam dünyasına duyurulan bu bildirin yanı sıra Heyet-i Temsiliye tarafından Anadolu'yu İngilizlerin işgal ve baskıları konusunda bilgilendirmek amaçlı telgraflar da yine Kayseri Mutasarrıflığına ve Belediye Başkanlığına günden güne bildirilmiştir.

Anadolu'nun dört bir yanının işgali birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Kayseri'de de mitinglerle protesto edilmiştir. Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Müftü Ahmet Remzi Efendi, Kayseri Müftüsü Nuh Bey, Belediye Reisi Ahmet Bey, Ziraat ve Ticaret Odası'ndan Nafiz (Soysal) Bey imzasıyla bir örneği de Heyet-i Temsiliye'ye gönderilen telgrafta Osmanlı Devleti'nin parçalanmak ve paylaşılmak istenmesi kesin bir dille reddedilmiştir. Yapılan bu tecavüzün Osmanlı hakimiyetinden daha çok yirmi asırlık medeniyet ve insaniyetin meydana getirdiği hürriyet ve vatanperverlik esaslarına darbe vuracağı belirtilmiştir.⁶³

Daha önce Afyon mutasarrıflığı yapmış olan Kayseri Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey, Kayseri'de mitingler yapılmasına karşı çıkararak izin vermemiştir. Ona göre miting yapılması devlet menfaatlerine aykırıdır. Kayseri'de mitingler yapılmasının Antalya ve İzmir'in işgaline hiçbir faydası olmayacağını, hatta Kayseri'de yaşayan gayrimüslimlerin şikayetlerine sebep oluşturacağını düşünmektedir.⁶⁴ İşgallerin protesto edildiği yukarıda adı geçen kişilerce gönderilen bu telgrafın ardından 27 Mart 1920 tarihinde Kayseri'nin Atpazarı semtinde 20 bin kişinin katıldığı bir miting yapılarak işgaller protesto edilmiştir. Mitingden sonra Müdafaa-i Hukuk Reisi Osman Bey, Müftü Ahmet Bey ve Kayseri tüccarlarından Hacı Ahmet Bey'in imzalarının bulunduğu bir yazı, protesto telgrafi olarak çeşitli makamlara gönderilmiştir. Mitingden 2 gün sonra gönderilen 29 Mart 1920 tarihli telgraf şu şekildedir: “Mütareke şartlarına ve yüksek meclisin kararları hilafına üç yüz milyon Müslümanın darü'l-hilafeti olan İstanbul'un İngilizler tarafından sebepsiz

⁶² Çalika, *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalika'nın Anıları*, s. 51-52.

⁶³ Mehmet Şahingöz, *İzmir, Maraş, İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1986, s. 515.

⁶⁴ Mehmet Şahingöz, “Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler”, *Türkler*, C. 15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 736.

yere işgal edilerek umum müessese ile dairelere el koyup bayraklarını astıkları ve Meclis-i Mebusan azalarımızı da tevkif ettikleri müessif haberini aldık. Kâinatta emsali görülmeyen işbu müstebit harekete büyük devletlerce izin verilmeyeceği gibi büyük devletlere her vecihle açıkladığımız üzücü hadiseyi yirmi bin nüfus ile akdedilen mitingde protesto ederiz. Haklarımızın geri verilmesi için yüksek medeniyet ve adalete bağlı olan devletlerinizin tavassut ve insaniyetperverliklerinden istirham ederiz.”⁶⁵

İzmir'in işgali sonrasında Kayseri'de miting yapılmak istendiğinde açık alanda büyük kalabalıkların toplanacağı bir mitinge izin verilmemiş, “Aynalı Gazino” denilen yerde kapalı bir alanda bu toplantı yapılmıştı. Bundan yaklaşık bir yıl sonra İstanbul'un işgaline karşı büyük kalabalıkların oluşturduğu açık alanda yapılan miting, Millî Mücadele'nin bir yılda önemli yol kat ettiğini ve direnişin halk tarafından kabul gördüğünü göstermektedir.⁶⁶

9. Kayseri İntikam Alayı ve Faaliyetleri

Yozgat civarında başlayıp Kayseri-Konya arasına kadar genişleme gayreti gösteren bir isyan sırasında Kayseri'de yaşananlar da kayda değerdir. İsyân başladığında 80 kadar adamıyla Antep civarında bulunan Kılıç Ali Bey Büyük Millet Meclisi tarafından bu isyanın bastırılmasıyla görevlendirildi. 1 Haziran 1920'de Kayseri'de teçizatını ikmal ederek Yozgat'a geldi. Kılıç Ali Bey'in Kayseri'den ayrılmasından hemen sonra Kayseri'nin de yağmalanacağı haberini alan Kayserililer “İntikam Alayı” adı altında bir teşkilat kurdular. Alay üç taburdan oluşuyordu. Birinci taburun komutanı Katipzade Nuh Naci (Yazgan) Bey, ikinci taburun komutanı Hacılarlızade Mustafa Bey, üçüncü taburun komutanı Taşcıoğlu Ömer Bey idi. İkinci tabur Çokgöz köprüsünü, üçüncü tabur ise Tekgöz köprüsünü tutmak üzere görevlendirildi.⁶⁷ Alayın ihtiyaçları Kayseri'nin tüccar ve halkından kendi aralarında yardım toplanarak karşılanıyordu.⁶⁸ Bu şekilde iki bin kuruşu aşkın miktarda para toplanmıştı. Alay için toplanan yardımların koordinasyonu işini Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Nuh Naci Bey, İbrahim Safa Bey ve Ahmet Bey (Bescelli) yapıyordu. Hatta Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, kasasında bulunan bir miktar paranın Kayseri İntikam Alayı'na verilmesini kararlaştırmıştır.⁶⁹ Bu alayın ilk işi Kızılırmak boyunca köprüleri ve geçitleri tutarak güvenliği sağlamaktır.⁷⁰ İntikam alayından 100 kişi Kılıç Ali Bey'in müfrezesine eklenmiştir.⁷¹ Kılıç Ali Bey hatıratında Kayseri'de emrine verilen milis kuvvetlerinin her yönden yetersiz olduğunu belirterek halkın kendi kendisini teşkilatlandırmasıyla oluşturulan bu kuvvetlerin düzenli birlikler

⁶⁵ Şahingöz, *İzmir, Maraş, İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*, s. 515.

⁶⁶ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s.78.

⁶⁷ Çalık, *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalık'ın Anıları*, s. 60.

⁶⁸ *Devrin Yazarlarının Kalemıyla Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal I*, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 324.

⁶⁹ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 88.

⁷⁰ Yunus Nadi Abaloğlu, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 77.

⁷¹ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 85.

karşısında zor durumda kalabileceğini belirtmiştir.⁷² 130 gönüllü atlıdan oluşan alayda Faik Bey, Hasan Efe, Kadir Efe, Hacı Ömer Efe, Jandarma Salim Çavuş, Nuh Naci Bey, Mustafa Çavuş, İbrahim Safa Bey, Cemal (Hattat) Bey, Şişlinin Abdurrahman, Tevfik Hocanın Mehmet Efendi gibi isimler vardı.⁷³ Çapanoğlu İsyanı neticesinde Kayseri İntikam Alayı müfrezesinden bir kayıp verilmeden Yozgat kurtarılmıştır. Çapanoğlu İsyanı'nın yanı sıra Kayserili Hasan Efe'nin emrine verilen 50 kişilik gönüllü grubundan oluşan bir müfreze Bolu'daki isyanı bastırmak üzere Bolu'ya hareket etmiştir.⁷⁴

Çapanoğlu İsyanı savuşturulduktan sonra Kayseri İntikam Alayı'nın Kayseri'ye dönmesi halk üzerinde olumlu etki yaratmıştır. Alaya katılanların çoğu İhtiyat Zabitan Cemiyeti üyesi gençlerden oluşuyordu. Bu cemiyetin başkanı Mazlum Rasim Bey de bu alayın bir ferdi olarak mücadeleye katılmıştır. Sadece Kayseri'de değil İncesu, Develi, Tomarza, Yahyalı ve Bünyan'da da gönüllü birlikler oluşturulmuş, bu alayın üye sayısı artmıştır. Kılıç Ali Bey ile Nuh Naci Bey bizzat İncesu'ya giderek buradaki gönüllülerin İntikam Alayı'na katılmalarını istemiştir. İncesu, Bünyan ve Develi'den gelenlerin oluşturduğu 200 kadar atlı ve silahlı gönüllüden oluşan İntikam Alayı, Saat Kulesi Meydanı'nda yapılan konuşma ve edilen duadan sonra Doğukilikya komutanı Kozanoğlu Doğan Bey'in emrine girmek üzere Haçın'e hareket etmiştir.⁷⁵ Üç aya yakın bir süre boyunca Haçın kuşatmasında görev alan Kayseri İntikam Alayı, Üsteğmen Saim Bey'in burada şehit olmasından dolayı sonradan Saimbeyli adını alacak olan Haçın'de önemli mücadeleler vermiştir.⁷⁶ Bu alay üyelerinden olması kuvvetle muhtemel olan Kayserili Hoca Tahir Efendi'nin oğlu Mehmet'in, Adana'dan gelen gönüllüler arasında süvari başçavuşu olarak komuta ettiği müfrezeye birlikte hareket ederek Yunanlıların cephane yüklü 11 kamyonunu ganimet olarak ele geçirip Türk ordusunun hizmetine sunduğu bilinmektedir.⁷⁷ Saimbeyli kuşatmasına katılan müfrezelerden Yahyalı müfrezesinin başında yedek subay Mehmet Emin Bey (Develioğlu) bulunuyordu.⁷⁸ Yahyalı'dan toplanan müfreze Develi'den toplanan müfrezeye birlikte hareket ediyordu ve mevcudu 1000 kadardı. Türkiye Cumhuriyeti'nde, 1950-1957 yılları arasında, TBMM'de IX. ve X. Dönem Milletvekilliği yapacak olan Mehmet Emin Bey, Develi Belediye Başkanı Kamberli Osman'ın yanında yer almış, Feke'nin kurtarılmasında önemli rol oynamış, Saimbeyli Muharebelerinde Şar Cephesi Kumandanlığı yapmıştır.

⁷² Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, Der. Hulûsi Turgut, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 117.

⁷³ Kars, Millî Mücadele'de Kayseri, s. 85.

⁷⁴ Kars, Millî Mücadele'de Kayseri, s. 87.

⁷⁵ Kars, Millî Mücadele'de Kayseri, s. 89.

⁷⁶ Kars, Millî Mücadele'de Kayseri, s. 92.

⁷⁷ Çalika, Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalika'nın Anıları, s. 60.

⁷⁸ Hidayet Esen, Millî Mücadele'de Yahyalı ve Ermeniler, Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 104.

10. Kayseri'de Millî Mücadele Döneminde Kurulan Cemiyetler

Kayseri, işgal görmemiş bir şehir olmasına rağmen çevresindeki işgal gören şehirlerin kurtuluşu için mücadelenin adeta bir merkezi konumunda olmuştur. Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından Güney Anadolu'nun işgalini protesto etmek ve halkta millî bilinç uyandırmak amacıyla birçok cemiyet kurulmuştur. Kayseri'de Millî Mücadele adına faaliyet yürüten ilk teşkilat konumundaki başkanlığını Ahmet Remzi (Yüreğir) Bey'in yaptığı Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Adana'nın düşman işgalinden kurtuluşu ve güneydeki işgalin son bulması için halkı bilinçlendirmek ve millî hisleri kuvvetli tutmak adına kurulmuştu. Tekelioğlu Sinan Bey de Kayseri'de Redd-i İlhak Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Ayrıca Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve İhtiyat Zabitanı adında cemiyetler de yine bu dönemde kurularak faaliyet yürütmüşlerdir.⁷⁹ Birinci Dünya Savaşı'na katılan, memleketin durumundan etkilenen ve üzüntü duyan gençler durumunda olan ihtiyat zabitlerinin yani yedek subayların bir bölümü Kayseri'de "İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti" adıyla bir cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyetin elliye yakın üyesi vardı. Bu cemiyet, güneyde Fransız işgali devam ettiği sırada, üyeleri arasından beş kişiyi seçip onları "av tüccarı" adı altında Pozantı taraflarına göndererek mücadeleye destek verir biçimde propaganda yapmalarını sağladı.⁸⁰ İlk kurulduğunda yardım cemiyeti olarak görev yapan ve merkezi Kiçikapı'da⁸¹ olan bu cemiyet, Büyük Taarruz'dan sonra kapanmıştır.⁸² Ülkenin kurtuluşuna yönelik birçok cemiyetin kurulduğu ve çalıştığı bu dönemde Kayseri, işgal edilmiş olan çevre illerin kurtuluşu adına ülke verilen mücadelenin fikri safhasının yürütüldüğü önemli bir merkez olmuştur.

Kayseri'de Millî Mücadele döneminde dernek adı altında kurulan örgütlerden biri de Muallime ve Muallimler Derneği'dir. Dernek merkezleri İstanbul'da olan Ankara Muallime ve Muallimler Derneği yöneticileri Sakarya Muharebesi sırasında Ankara Mekteb-i Sultanisi (Ankara Lisesi) ile birlikte Kayseri'ye göç etmişlerdir. Burada Kayseri'deki öğretmenleri örgütlenmeye davet ederek derneğin Kayseri'de de faaliyetlerine devam etmesi amaçlanmıştır. Kayseri'deki öğretmenlerle "Dar'ul Edeb" binasında yapılan toplantının ardından Kayseri'de yeni bir derneğin kurulması için yeterli üye sayısı olduğu düşünülerek Dr. Remzi Bey, Eşref Bey, Sıdkı Bey ve Şakir Bey'in idare heyetine seçildiği dernek kurulmuştur.⁸³ Halkı işgallere karşı bilinçlendirmek, millî hisleri her an canlı tutmak amacıyla olan bu eğitim derneği dönemin gazetesi *Anadolu'da Yeniğün*'e sık sık ilan vererek Kayseri Mekteb-i Sultanisine (Kayseri Lisesi) öğrenci alımına önem vermiştir.

⁷⁹ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 48-51.

⁸⁰ Ali Sarıkoyuncu, "Millî Mücadele'de Kayserili Din Adamları Müftü Ahmet Remzi ve Müderris Mehmet Alim Efendiler", *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi KAYTAM Yayınları, 1998, s. 386-387.

⁸¹ Zübeyir (Kars) Saltuklu, "Millî Mücadele Tarihi İçerisinde Kayseri", *Kayseri Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015, s. 422.

⁸² Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 21.

⁸³ *Anadolu'da Yeniğün*, 13 Eylül 1337 (1921), s. 2.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin de bir şubesi Kayseri'de açılmıştır. Merkezi Sivas'ta bulunan bu cemiyet, Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Hanım ve arkadaşları tarafından kurulmuştu. Cemiyetin amaçları arasında; Anadolu'nun işgalini takip ederek İtilaf devletleri ve İstanbul Hükümeti'ne karşı protesto telgrafları yayınlamak, orduya mal ve para yardımı kampanyalarına öncülük etmek ve Millî Mücadele'ye destek verenlere kutlama telgrafları göndermek vardı.⁸⁴ Bu cemiyetin Kayseri şubesinin başkanlığını Seyyide Hanım yapmıştır. "Başkan Seyyide" imzasıyla Sivas'taki Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk- ı Vatan Cemiyeti'ne ve Heyet-i Temsiliye'ye gönderilen telgrafta Kayseri'de 22 Ocak 1920 tarihinde bu kadınlar cemiyetinin kurulduğu bildirilmektedir. Telgrafta ayrıca bu cemiyetin vatanımıza göz dikenlere yaptıkları haksızlıkları insaniyet namına bildirmek, yetiştirecekleri evlatları bu bilinçle yetiştirmek ve savaşın sonunda sefalet içinde kalan yüzbinlerce yetim ve dul kadının imdadına koşmak amacıyla Kayseri'de kurulduğu yazmaktadır.⁸⁵ Bu kadınlar cemiyeti vasıtasıyla Kayseri'de herkesten yardım isteniyor, evlerdeki eski çoraplar dahil olmak üzere iç çamaşırı ve ayakkabı gibi her türlü yardım kabul ediliyordu.⁸⁶ Şimdiki Kapalı Çarşı'nın içerisinde "Kadınlar Çarşısı" adıyla bir çarşı bulunmaktaydı. Kadınlar burada evden getirdikleri çeyizleri, sandıklarından çıkardıkları eşyaları, kendi elleriyle dokudukları halı ve kilimleri satarak hem geçimlerini sağlıyor hem de Millî Mücadele'ye destek oluyorlardı.⁸⁷

Kızılay (Hilal-i Ahmer) derneği Kayseri şubesi de Sakarya Muharebesi sırasında yardım faaliyetlerine devam ederek yaraları sarmıştır. Cephenin ve cephe gerisinin olası ihtiyacı halinde gereken tedbirler alınarak hazır halde bekletilmiştir. Kızılay Kayseri şubesi üyelerinden Samet Azmi Bey Kayseri Saat Kulesi Meydanı'nın karşısında, Erciyes Lokantası adında bir lokanta açarak halka hizmet vermeye başlamış ve açıldığı günde kazandığı parayı Kızılay'a bağışlamıştır.⁸⁸

11. Millî Mücadele Döneminde Kayseri'de Basın Faaliyetleri

İşgal edilmemiş olması Kayseri'nin Millî Mücadele'ye basın-yayın vasıtasıyla ciddi desteğini beraberinde getirmiştir. Kayseri basını, Millî Mücadele'nin yanında yer almış, işgallerin halk tarafından protesto edilmesinde kamuoyu oluşturmuştur.

⁸⁴ Bekir Sıtkı Baykal, *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1996, s. 1.

⁸⁵ Baykal, *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, s. 47-48.

⁸⁶ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 113. Kars, konuyla ilgili olarak Ömer Hattat'tan dinlediği anıları aktardığı eserinde bu cemiyet adına yardımları Feride Güpgüpoğlu'nun yaptığını ifade etmektedir. Bu ismin doğrusunun Ferruha Güpgüpoğlu olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Ferruha Güpgüpoğlu, Kayseri'nin ilk kadın milletvekili olarak 1935 seçimlerinde TBMM'ye giderek tarihe geçmiştir. Ferruha Hanım'ın torun gelini olan Asuman Güpgüpoğlu'nun da Kayseri'de bir yerel gazeteye vermiş olduğu demeçte, yukarıdaki eserde geçen anının tekrarlandığını görmekteyiz. Bkz. <https://www.kayserianadoluhaber.com.tr/haber/meclis-koridorlarinda-kravatli-bir-kadin-60681> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2022).

⁸⁷ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 113.

⁸⁸ *Anadolu'da Yenigün*, 11 Eylül 1337 (1921), s. 2.

Millî Mücadele döneminde Kayseri'de Mutasarrıf Muammer Bey'in⁸⁹ liderliğinde Belediye Başkanı İmamzâde Mehmet Bey'in de desteğiyle belediyenin imkanları da kullanılarak kurdukları bir matbaa bulunuyordu.⁹⁰ Bu matbaada 1910 yılından itibaren *Erciyes* gazetesi yayınlanmıştı. Birkaç yıllık deneyimin ardından yayını son bulan *Erciyes* gazetesi 1919 yılında başyazarı Ahmet Hilmi (Kalaç) Bey tarafından Nuh Naci (Yazgan) Bey'in de maddi desteğiyle⁹¹ yeniden yayınlanmak istenmiş ancak bu istek gerçekleşmemiştir. O sıralarda Kayseri Mutasarrıfı olan Kemal Bey, Ermenilerin şikâyeti ve İngilizlerin isteğiyle görevden alınmış, yerine Rum asıllı⁹² Ali Ulvi Bey getirilmiştir. Ali Ulvi Bey'in ardından Kayseri Mutasarrıfı olan Salih Lütfi Bey Mustafa Kemal Paşa Kayseri'ye geldiğinde şehrin dışında bir İngiliz arabasıyla onu karşılayan kişidir. Mustafa Kemal ona güvenmeyip şehre kadar yürüdükten sonra mutasarrıflığa değil belediyeye giderek güvensizliğini göstermiştir.⁹³ Şubat 1920'den itibaren mutasarrıf olan Asaf Bey bu yasağı kaldırarak *Erciyes* gazetesinin yeniden yayınlanmasına müsaade etmiştir. Bu yıllarda Kayseri'de sık sık mutasarrıf değiştiği göze çarpmaktadır. Anadolu'nun güneyinde işgal durumunda bulunan Fransızların burada yaptıkları işgalleri ve haksızlıkları yazılarında anlatan Ahmet Hilmi Bey yazıların birer örneğini de Adana'ya göndererek işgallerden Anadolu ahalisinin rahatsız olduğunu Fransızlara duyurmaya çalışmıştır.⁹⁴ *Erciyes* gazetesi, Ahmet Hilmi Bey'in kendi ifadesiyle Kurtuluş Savaşı'nın sözcüsü ve savunucusu olarak çalışmıştır. Gazete, Haçin'deki (Saimbeyli) bölgesel direnişi, Kayseri halkının yardımını ve Develi'nin Kanber köyünden olan Osman Bey'in unutulmaz yararlılıklarını desteklemiştir.⁹⁵

Kayseri'de yayımlanan bir başka gazete ise *Adana'ya Doğru* gazetesidir. Sivas Kongresi'nin emniyet işleriyle meşgul olan Mazlum Rasim (Can) Bey, 1919 yılı Ekim ayında Kayseri'ye gelerek buradaki İhtiyat Zabitan Cemiyeti'nin başkanı oldu. Ahmet Hilmi ve Ahmet Remzi Beylerle birlikte Yunan işgaline karşı gelen *İzmir'e Doğru* gazetesinden ilham alarak *Adana'ya Doğru* gazetesini çıkarmaya başladılar. Gazetenin amacı Fransızların ve işbirlikçi Ermenilerin işgallerini protesto eden yazılar yayınlamaktır. Vilayet Matbaası'nda ilk nüshası 22 Aralık 1919'da yayımlanan gazetenin birkaç sayısının ardından basılmasına mutasarrıf Salih Lütfi Bey tarafından müsaade edilmedi.⁹⁶ Türlü zorluklarla karşılaşan gazete ancak 4 sayı çıkarılabildi.

⁸⁹ Mutasarrıf (Vali) Muammer Bey ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Neslihan Altuncuoğlu, *Modern Kayseri'nin Mimarlarından Vali Ahmet Muammer Bey (1874-1928)*, Kayseri: Kayseri Valiliği Yayınları, 2009.

⁹⁰ Ali Rıza Önder, *Kayseri Basın Tarihi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972, s. 128.

⁹¹ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 155.

⁹² Şahingöz, "Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler", s. 736.

⁹³ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 81.

⁹⁴ Kalaç, *Kendi Kitabım*, s. 156. Ayrıca bkz. Ahmet Nedim Kilci, "Ahmet Hilmi Kalaç ve Kayseri Basını", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Ed. Hamza Çakır, Hakan Aydın, Konya: Palet Yayınları, 2012, s. 55-76.

⁹⁵ Ali Rıza Önder, "Millî Mücadele'de Erciyes (1919)", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Ed. Hamza Çakır, Hakan Aydın, Konya: Palet Yayınları, 2012, s. 81-83.

⁹⁶ . Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 55-56.

Türk gazetecilik tarihinin önemli isimlerinden biri olan Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey'in *Yeni Gün* adlı gazetesi de bir dönem Kayseri'de yayınlanmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nden hemen önce 1 Eylül 1921 tarihinde Vilayet Matbaası'nda gazetenin Kayseri'deki ilk nüshası çıkmıştır. Günlük olarak *Anadolu'da Yenigün* adıyla yayımlanmaya başlanan gazetenin Kayseri'de yayımlanan ilk nüshasında Kayseri'de yayımlanma gerekçesi olarak, yayın alanını genişleterek Anadolu ahalisinin kendi varlıkları ile ilgilenmelerini sağlamak olduğu belirtilmektedir. Gazete, Sakarya Meydan Muharebesi sürecinde günden güne düşmanın geri çekilişini ve Türk ordusunun kahramanlıklarını konu ederek Anadolu ahalisinin cephedeki gelişmelerden haberdar olmasını sağlamıştır. Batı cephesindeki savaşların durumu hakkında bilgi vermenin yanı sıra Kayseri'den yerel haberlerin de sunulduğu gazete, Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlanmasının ardından Kayseri'deki yayın hayatına son vererek yeniden Ankara'da yayımlanmaya başlamıştır. İleride "Cumhuriyet" adını alacak olan gazete, 1 Eylül 1921 ila 7 Ekim 1921 tarihleri arasında Kayseri'de yayımlanmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi sürecinde Kayseri'ye taşınarak yayın yapan bir diğer gazete de *Sebilürreşad* gazetesidir. Osmanlı Devleti döneminde ilk olarak İstanbul'da yayımlanan gazete, sonraları Ankara'da yayımlanmaya devam etmiştir. Millî Mücadele döneminde Ankara'nın güvenlik probleminden dolayı gazete çalışanlarının aileleriyle birlikte Kayseri'ye göç etmesiyle birlikte buraya taşındı. Kayseri Liva Matbaası'nda basılan ve dönemin İslami düşüncesini yansıtan *Sebilürreşad* gazetesi işgalleri protesto eden ve Millî Mücadele taraftarı yazılar yayınlamıştır. Mehmet Akif Ersoy'un da yazarlık yaptığı *Sebilürreşad*'ın yayın sorumlusu Eşref Edip Bey'dir.

Anadolu'da Ortodoksluk Sadası gazetesi de Millî Mücadele döneminde Kayseri'de çıkan ve bu mücadeleyi destekleyen bir gazetedir. Haftalık çıkan bir gazete olan *Anadolu'da Ortodoksluk Sadası* gazetesi, ilk sayısını Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nden hemen önce 22 Temmuz 1922'de yayımlamış, son sayısını ise 21 Şubat 1923'te yayımlamıştır. Kayseri'de Liva Matbaası'nda basılan gazete Türk Ortodoks Kilise Kongresi'nin yayın organı niteliğindedir. Gazetenin Fener Patrikhanesi ile mücadele etmek, Kayseri'de bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi kurmak, Papa Eftim'e Türk Ortodokslarının yöneticiliğini vermek gibi amaçları vardı.⁹⁷ Kayseri basını içerisinde bu belirtilen gazetelerin yanı sıra Millî Mücadele döneminde neşredilen Cuma (1922), Misak-ı Millî (1921-1923), Misak (1923-1925)⁹⁸ adlarında çeşitli gazeteler de yayımlanmıştır. Ayrıca *Kayseri* gazetesi adıyla ilk olarak Eylül 1914'te yayın hayatına başlayan ve 1924 yılına kadar haftalık olarak yayınlanan bir gazete de bulunmaktadır.⁹⁹

⁹⁷ Salih Özkan, "Anadolu'da Ortodoksluk Sadası", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Ed. Hamza Çakır, Hakan Aydın, Konya: Palet Yayınları, 2012, s. 85, 87.

⁹⁸ Zübeyir Kars, "Kayseri Basınında Vali İzleri: Ahmet Muammer Bey", *Tarih İçinde Kayseri Basını*, Ed. Hamza Çakır, Hakan Aydın, Konya: Palet Yayınları, 2012, s. 53.

⁹⁹ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, s. 386.

12. Develi'de Millî Mücadele

Develi, Millî Mücadele yıllarındaki idari taksimata göre Yahyalı ve Tomarza'yı da birer bucak olarak içinde bulunduran bir kaza merkezi niteliğindedir.¹⁰⁰ 100'den fazla köyü içinde barındıran Develi'nin 80 ila 100 bin arasında nüfusu vardı.¹⁰¹ Buradaki Millî Mücadele Kayseri'deki Millî Mücadele ile irtibatlı halde ilerlemiştir. Develi, İzmir'in işgali sırasında yerel yöneticileri ve halkıyla birlikte ilk tepki veren ilçelerden birisidir. Özellikle Maraş ve Adana bölgesine yakınlığından dolayı burada Güney cephesindeki olaylar yakından takip edilmiş ve işgallerin son bulması ve memleketin kurtuluşu adına önemli mücadeleler verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Amasya Görüşmeleri sonrasında karargahını Ankara'ya taşımadan hemen önce Develi'ye bir mektup göndererek Develi'nin Millî Mücadele'de desteğini beklediğini açıkça belirtmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına Develi (Everek) Belediyesi'ne göndermiş olduğu 1.11.1919 tarihli "gizli" kodlu mektubunda Kilikya bölgesindeki Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığına, yazışmalarda "Kozanoğlu Doğan Bey" olarak anılacak olan Binbaşı Kemal Bey'in tayin edildiğini, Kemal Bey'in yardımcılığını ise "Aydınhoğlu Tufan Bey" adıyla anılacak olan Yüzbaşı Osman Bey'in üstleneceğini söylemiş ve bunlar görevdeyken her türlü yardımın ve desteğin Develi'den verilmesi gerektiğini bildirmiştir.¹⁰²

İstanbul Hükümeti'nin işgaller karşısındaki tutumu, padişahın Millî Mücadele taraftarları aleyhindeki fermanı, şeyhülislamın fetvası, Develi halkını şaşkına çevirmişti. Develi'de Millî Mücadele taraftarlarının sayısı başlangıçta az olsa da belediye başkanı, kaymakam, jandarma kumandanı, askerlik şube reisi gibi makam ve mevki sahibi kimselerin mücadele yanlısı olmaları halkı da mücadelenin safına çekiyordu.¹⁰³ Millî Mücadele'yi halka anlatan adeta bir elçi konumundaki Kılıç Ali Bey, Develi'ye gelerek halkın mücadelenin yanında yer almasını sağlamıştı. Yaptığı konuşmada kendisini Mustafa Kemal Paşa'nın özel vazifeye görevlendirdiğini söyleyen Kılıç Ali Bey, Develi ahalisinden beklentinin yanı başlarına kadar gelmiş olan düşman işgalinin savuşturulması için Güney cephesinin silah ve kuvvet toplanarak desteklenmesi olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴

Millî Mücadele döneminde Develi'de karşımıza çıkan bir isim de Gizik Duran'dır.¹⁰⁵ Gizik Duran Kozan doğumlu olup askere gitmeyerek eşkıyalık yapmak üzere dağa çıkmış birisidir. Eşkıyalık yaptığı süreçte Ermeni işgallerine karşı çete faaliyetleriyle karşılık vermişler ve bu şekilde mücadeleye destek olmuşlardır. Develi'de Pungu (Kılıçkaya)

¹⁰⁰ Kayseri'nin idari taksimatına dair daha fazla bilgi için bkz. Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, C. IX, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 143-230.

¹⁰¹ Mehmet Özdemir, *Millî Mücadele'de Develi*, Kayseri: Sümer Matbaası, 1973, s. 137.

¹⁰² Özdemir, *Develi*, s. 16.

¹⁰³ Özdemir, *Develi*, s. 25.

¹⁰⁴ Özdemir, *Develi*, s. 27.

¹⁰⁵ Gizik (Gizzik) Duran ve faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Remzi Kılıç, "Millî Mücadele'de Gizik Duran ve Faaliyetleri", Kayseri: *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003)*, 2003, s. 361-377.

köyüne 30-40 adamıyla birlikte gelen Gizik Duran, kendisine katılan Arap Ali ile birlikte Develi'de Millî Mücadele'ye yönelik çalışmalar yürütüldüğünü görmüştür. Osman (Coşkun) Bey'in akrabası Hacı Çavuş'u da yanlarına alarak Develi'ye gelip Osman (Coşkun) Bey ile konuşmuşlar, eşkıyalık yapmayacaklarını ve millî kuvvetlerin emrinde çalışacaklarını ifade etmişlerdir. Ertesi gün de Kaymakam Atıf Bey, Belediye Reisi Osman ve Sekreter Osman (Coşkun) Beyler Gizik Duran ve arkadaşlarının yanına Pungu köyüne giderek onlara kurtuluş yolunun açıldığını ve çetelerin millî ordunun ilk çekirdeği olduğunu bildirmişlerdir. Ertesi gün Develi Kaymakamlığı'na Kozan Askeri Mutasarrıfı tarafından gönderilen telgrafta Gizik Duran ve avanesinin Develi'ye sığındıkları haber alındığı için bu çetenin yakalanması ve teslimi istenmiştir. Buna cevap olarak Kaymakam Atıf Bey, yapılan tahkikat sonucunda kazaya sığınmış herhangi bir eşkıya olmadığını söyleyerek vatanın kurtuluşu için mücadele eden bu gençleri teslim etmemiştir.¹⁰⁶ Daha sonra Gizik Duran ve arkadaşlarının Haçin ve Kozan'ın kurtuluşunda ve Ermenilere karşı yapılan mücadelede büyük yararlılıkları görülmüştür.

Develi nüfusunun önemli bir kısmının Ermenilerden oluşuyor olması buranın önemini artırıyordu. 10 Temmuz 1919'dan itibaren Adana'dan, Kozan'dan, Feke'den ve Haçin'den Fransız ve Ermeni katliamından kaçan Çukurovalılardan 250-300 kadarı Develi'ye gelip sığınmışlardı. Develi'de halkın bir kısmı Çukurova'dan gelenler hakkında memlekete felaket ve kıtlık getirecekleri düşüncesiyle dedikodu çıkarmışlardı.¹⁰⁷

Fransızlar, Anadolu'nun güneyindeki işgalleri devam ettiği süreçte Kayseri'ye bir temsilci göndererek şehrin ileri gelenleriyle görüşmek istemişlerdir. Dönemin Kayseri Belediye Başkanı Rifat Bey, Develi Belediye Reisi Osman Bey'e de haber yollayarak Kozan'dan kaçıp Develi'ye sığınanlarla beraber Kayseri'ye gelmelerini istemiştir. Fransız temsilcisi Mösyö Supi'ye Kayseri'nin yazlık sayfiye mekanlarından Hisarcık'ta Rifat Bey'in köşkünde bir yemek düzenlenmiştir. Yemek sırasında Ermenilerden şikayetini bildiren yerli halka Fransız temsilci Supi, Ermenileri savunarak "böyle şey olmaz" diyerek konuşulanları reddetmiştir.¹⁰⁸ Fransız temsilcinin amacının Kayseri'ye gelerek işgal girişimi öncesi şehrin durumunu gözden geçirip kendi memleketine durumu bildirmek olduğu anlaşılmaktadır. Kayseri'de şehrin temsilcilerinden gördüğü işgal karşıtı tepkiler neticesinde bunun sanıldığı kadar kolay olmayacağı Mösyö Supi tarafından düşünülmüş olmalıdır.

Develi'de bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti oluşturulmuş ve bu cemiyet Kuvâ-yı Milliye'nin mücadele ettiği Güney cephesi başta olmak üzere cephelerden gelecek haberlere göre hareket etmiştir. İstanbul hükümeti ile tamamen bağlarını koparan Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilcileri İstanbul'dan gelen telgraf ve haberleri okuyup dikkate almıyorlardı. Kendilerini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi ile bağlantılı görüyor ve işlerini o yolda yürütmeye gayret gösteriyorlardı.

¹⁰⁶ Cenani Gürbüz, *Millî Mücadele'de Develi ve Ermeniler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 104-105.

¹⁰⁷ Özdemir, *Develi*, s. 43.

¹⁰⁸ Özdemir, *Develi*, s. 121.

Develililer, millî direnişin simgesi konumunda olan Büyük Millet Meclisi'nin açılışına Develi Kaymakamı Atıf Bey'i mebus olarak göndererek meclis çalışmalarına ehemmiyet göstermişlerdir. Bu mebusun ihtiyaçlarını da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti veznesinden verdikleri 160 lira ile karşılayarak mücadeleye desteklerini göstermişlerdir.¹⁰⁹

13. Sakarya Meydan Muharebesi Sürecinde Kayseri

13.1. Meclis'in Taşınması Meselesi

22 Temmuz 1921 tarihinde hükümetin Ankara'dan Kayseri'ye taşınması adına kararname hazırlanmış ve 23 Temmuz 1921 tarihinde mecliste yapılan gizli oturumda Millî Müdafaa Vekili ve Kozan Milletvekili Fevzi (Çakmak) Paşa tarafından Meclis'in Ankara'dan Kayseri'ye taşınması konusu gündeme getirilmiştir.¹¹⁰

Kararnameye göre hükümet Ankara'dan Kayseri'ye taşınma kararı vermiştir fakat bu karar mecliste tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bakanlar Kurulu görüşüne göre taşınması muhtemel en uygun ilin Kayseri olduğu hükmüne varılmıştır. Kayseri'nin Anadolu'nun merkezinde, işgal altındaki Adana, Konya ve Maraş'a yakın, otomobil yolları güzergâhında ve barınacak yer probleminin olmadığı bir şehir olduğunu söyleyen Fevzi Paşa, "Hükümetin Kayseri'de bulunmasını ordu için daha doğru buluyoruz."¹¹¹ diyerek hükümetin düşüncesini ortaya koymuştur. Erzurum Milletvekili Mustafa Durak Bey ve Dersim (Tunceli) Milletvekili Diyap Ağa'nın başı çektiği meclisin Ankara'dan Kayseri'ye taşınmasına karşı çıkanların oluşturduğu tepkiyle Meclis Kayseri'ye taşınmamıştır. Ancak birçok devlet kurumu ile askerlerin ve milletvekillerinin aileleri savaşın Ankara'yı tehdit etmesi üzerine Kayseri'ye taşınmıştır.

Ailelerin Kayseri'ye naklini sağlamak için 12 kişiden oluşan bir komisyon oluşturulmuş ve bu komisyonun düzenlemesiyle taşınma işi koordine edilmiştir. İlk olarak cephede savaşan subayların aileleri, ikinci olarak milletvekillerinin aileleri, üçüncü olarak da geri hizmette çalışan subay ve memurların ailelerinin Kayseri'ye nakledilmesi kararı alınmıştır.¹¹² Kayseri'ye nakil sırasında yaylı ya da atlı araba bulanlar oldukça şanslı kabul edilmektedir. Vasıta olarak görülen hayvanlar o kadar kıymete binmiştir ki Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) döneme ait anılarında, "Bir uyuz eşek bile bir küheylan kadar kıymetli olmaya başladı. Buna rağmen giden gidene idi."¹¹³ diyerek çekilen yokluğu anlatmaktadır.

¹⁰⁹ Özdemir, *Develi*, s. 137.

¹¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Yer No: 30-18-1-1/3-30-17 Tarih: 22.07.1921. Meclis'in Kayseri'ye taşınması meselesiyle ilgili olarak bkz. Haşim Erdoğan, "Millî Mücadele Döneminde Meclis'in Ankara'dan Taşınması Meselesi", *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler*, C. 2, Ed. Ayşe Çatalcalı Ceylan, Ferhat Özbay, Zafer Özomay, Mustafa Batuhan Kurt, Ankara: Gece Kitaplığı, 2021, s. 229-258. Ayrıca bkz. M. Metin Hülagü, "Türk Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kayseri'ye Nakli Kararı", *Geçmişteki İzleriyle Kayseri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 226-237.

¹¹¹ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 23.7.1337/1921, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima: 2, s. 102.

¹¹² Fahrettin Erdoğan, *Türk Elllerinde Hatıralarım*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 337.

¹¹³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda*, Haz. Atilla Özkırımlı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1986, s. 142.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin etkilerini iyice hissettirdiği dönemde 22 Ağustos 1921 tarihinde Fevzi Paşa Meclis'in Kayseri'ye taşınacağına dair karar verdiklerini yeniden bildirmiştir.¹¹⁴ Mecliste yeniden gürültülerin yükselmesi üzerine ve "yerini terk etmeyen meclis" algısının halk üzerinde yaratacağı olumlu etkiler de dikkate alınarak, Büyük Millet Meclisi'nin Kayseri'ye naklinin bir süre ertelenmesi uygun görülmüştür.¹¹⁵ Zira İngilizler, meclisin Kayseri'ye taşınması durumunu Türklerin kaderini etkileyecek bir savaştan kaçtıkları izlenimi edindiklerini istihbarat raporlarıyla kendi yönetimlerine bildirmişlerdir.¹¹⁶ Bu raporu hazırlayanların mecliste her şeye rağmen geri çekilmemek ve Kayseri'ye taşınmamak adına gösterilen mücadeleyi dikkate almadıkları görülmektedir.

Meclis'teki tartışmalar neticesinde meclisin taşınması savaşın gidişatına göre ertelenmiş fakat Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde bazı bakanlıklar ve resmi kurumlar Kayseri'ye taşınmaya başlamıştı. Kayseri'de de eş zamanlı olarak Ankara'dan gelen kurumların koordine edilmesi işine başlanmış ve her an gelebilecek olan meclis için de hazırlıklar tamamlandı. Kayseri Lisesi'nde Büyük Millet Meclisi için bir salon ve kürsü hazırlandı.¹¹⁷ Atılan top sesleri Ankara'dan duyulur hale geldiğinde Ankara yoğun bir şekilde boşaltılmaktaydı. Atlı, arabalı, kağnılı perişan kollar, bir taraftan Dikmen-Gölbaşı üzerinden Kırşehir, Kayseri yönüne, diğer taraftan Elmadağ- Kırıkkale üzerinde Çorum, Sivas istikametine gitmekteydi.¹¹⁸

Kayseri'deki organizasyonu Kayseri Valisi Ethem Bey yönetiyordu. Milletvekillerine ve ailelerine barınacakları yer bulmak adına yoğun çaba sarf etmekteydi. Ankara'da resmi dairelerde görevli müdürler, memurlar, önemli evraklar ve dosyalar, milletvekillerinin ve memurların aileleri Kayseri'nin yolunu tutmuşlardı.¹¹⁹ Kayseri'ye taşınmaya muhalefet ederek hükümeti ve özellikle de Mustafa Kemal Paşa'yı, Fevzi Paşa'yı ve İsmet Paşa'yı eleştirenler de vardı. Dr. Rıza Nur hatıratında Ankara'dan Kayseri'ye taşınırken resmî kurumlara ait dosyaların bazılarının yollarda kaybolduğunu iddia etmektedir.¹²⁰

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), döneme ait hatıratında; resmi dairelerin bütün memur kadrolarıyla, dosyalarıyla ve eşyalarıyla birlikte Kayseri'ye nakledildiğini, milletvekillerinden çoğunun memurları ve çocuklarıyla birlikte gurbet yolunu tutarak Kayseri'ye gittiklerini,¹²¹ kendisinin de Ruşen Eşref Bey ile birlikte Ankara'da kaldığını ve Halide Edip'in bizzat cepheye gidişinden güç bularak Ankara'da kalmaya

¹¹⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 22.8.1337, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima: 2, s. 221.

¹¹⁵ Bilal Şimşir, *Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988, s. 212.

¹¹⁶ Cihat Göktepe, "Millî Mücadele'de Türk-İngiliz İlişkileri", *90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, s. 199.

¹¹⁷ Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi, 1958, s. 421.

¹¹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922)*, C. 2, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016, s. 449.

¹¹⁹ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961, s. 246.

¹²⁰ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım III*, Haz. Abdurrahman Dilipak, İstanbul: İşaret Yayınları, 1992, s. 186.

¹²¹ Karaosmanoğlu, *Vatan Yolunda*, s. 144.

devam ettiklerini anlatır. Gazeteci Ruşen Eşref Bey de döneme ait hatıratında; eldeki birkaç eşyayı da tedbiren Kayseri'ye gönderdikten sonra bir yorganla bir şilteden, iki üç kap kacaktan ve kerevetlerden başka hiçbir eşya kalmayan Ankara evlerini şöyle anlatır: "...sırtta kalan tek gömlek de akşamdan yıkanır; gece serinliğinde iyice kurumaya yüz tutmadan önce ütü yerine dizler arasında gerile gerile, ellerde çekile okşana, buruşukluğu şöyle böyle, olabildiği kadar giderilir; sabahleyin yine sırtta geçirilirdi."¹²² Ruşen Eşref dönemin zorluklarının sadece vatan savunmasıyla kalmadığı yoklukla da mücadele edildiğini ifade etmektedir.

Dönemin Ankara Sultanisi'nde öğrenci olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, hatıratında okul olarak Kayseri'ye taşındıklarını ve Kayseri Sultanisi binasına yerleşerek eğitime burada devam ettiklerini söylemektedir. Hıfzı Veldet Millî Eğitim Bakanlığı'nın da o dönemde Kayseri'ye taşındığını ifade etmektedir. Yine Velidedeoğlu'nun ifade ettiği üzere Ankara'dan Kayseri'ye kendilerinden sonra gelenlerin söylediklerine göre düşmanın attığı top sesleri artık Ankara'dan duyulmayablaşmıştır.¹²³

Adana Milletvekili Damar (Arıkoğlu) Bey, ailesini eski Nafia (Bayındırlık) Bakanı Ali Münif Bey ve ailesiyle birlikte Kayseri'ye göndermiştir.¹²⁴ Ağustos ayının ortasında cephedeki durgunluktan yararlanan Damar Bey ve Kayseri Milletvekili Rifat Bey, İzmir Milletvekili Yunus Nadi Bey, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, Bursa Milletvekili Dr. Emin Bey ve Bolu Milletvekili Dr. Fuat Bey'in oluşturduğu altı kişilik grup ailelerini görmek üzere Kayseri'ye gelmişlerdir.¹²⁵ Damar Bey, bu ziyaret sırasında Kayserililerin pek misafirperver olduklarından, geldikleri günden itibaren kendileri için her gün bir evde ziyafet verildiğinden, önlerine tam bir düzine yemek konduğundan ve her üç kap yemeğin ardından ağır tatlılar yendiğinden bahsetmektedir. Erciyes Dağı'nın eteklerindeki yazlık sayfiye evlerinin serin ağaçları altında çekilen ziyafetler ve sofrada içilen Erciyes'ten geldiğini öğrendikleri soğuk suların tadı, tatlı anılar olarak kalmıştır. Modern evlerin ve villaların bulunduğu Talas'ı ziyaret ettiklerini anlatan Arıkoğlu, burada o dönemde Ermenilerin, Amerikalıların ve zengin kimselerin ikamet ettiğini anlatmaktadır.¹²⁶ Milletvekilleri, Kayseri'ye geldiklerinin dördüncü gününde aldıkları telgrafla Sakarya Meydan Muharebesi'nin başladığını ve acilen Mecliste toplu halde bulunmaları gerektiği haberini almışlar ve yeniden Ankara'ya dönmüşlerdir.

Kayseri Sakarya Meydan Muharebesi sürecinde Ankara'dan gelen göçlerle birlikte çok kalabalıklaşmıştır. Daha ne kadar göç alacağı da Sakarya Meydan Muharebesi'nin gidişatına göre belli olacaktır. Bu durumdan dolayı Kayseri Valisi Ethem Bey her an Ankara'dan gelenlerin sayısının artabileceği düşüncesiyle onlara kalabilecekleri ev açma

¹²² Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk'ü Özleyiş I*. Ankara: Cumhuriyet Kitapları Yenigün Haber Ajansı Yayınları, 1998, s. 88-89.

¹²³ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis Millî Mücadele'de Anadolu*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1990, s. 186-190.

¹²⁴ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s. 246.

¹²⁵ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s. 248.

¹²⁶ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s. 248-250.

derdindeydi. Millî Mücadele döneminde Ziraat Bankası merkez yönetiminde ve teftiş kalemleri müdürlüğünde görev alan Rifat Araz anılarında Ziraat Bankası Ankara Şubesi'nin de Kayseri'ye taşındığını anlatır. Ziraat Bankası'nın Kayseri'ye taşındığı sıralarda kendisinin de Kırşehir ve Keskin taraflarında denetimlerde bulunduğunu söyleyen Rifat Bey, savaş sonrasında Ziraat Bankası'nın Ankara'ya geri taşınmasının gecikmesi dolayısıyla bu durumun genel müdür Hüseyin Avni Bey ile yardımcısı Zeki Bey arasında bir probleme sebep olduğundan bahseder. Mecliste bütçe görüşmeleri sırasında Ziraat Bankası'nın bütçesi görüşülüp karara bağlandığı sırada Ziraat Bankası'nın Ankara'da değil de Kayseri'de olması bazı çevrelerce müdürünün bir acizliği olarak değerlendirilmiştir.¹²⁷

Ankara'dan Kayseri'ye nakledilen kurumlardan biri de Ankara İstiklal Mahkemesi'dir. Bu mahkemenin yerleşeceği bina kiralanarak gereken hazırlıklar yapılmış ve Ankara'daki binasına göre daha geniş ve yeterli sayıda odaları ve salonu olan bir bina kiralanarak mahkeme başkanı Ali Rıza Bey çalışmalarına başlamıştır.¹²⁸ İstiklal Mahkemelerinin her türlü zararlı işle uğraşmasını bekleyenler, Sakarya Muharebesi sırasında şehir içerisinde bazı asayiş ve genel ahlak ile ilgili problemlerin çözümü için de İstiklal Mahkemeleri'nden beklenti içerisindeydi. *Anadolu'da Yenigün* gazetesinde "Bu Ne Rezalet" başlığıyla verilen haberde Niğde'nin eski mutasarrıfı ile birkaç Müslüman ve iki çalgıcı Hristiyan'dan oluşan bir grubun içki alemi yaptıkları ve "şehitlerin ruhuna" diyerek rezalet içerisinde buldukları belirtilmektedir. Kayseri'nin göbeğinde "Seten" mahallesinde Afgan Sefarethanesi karşısında gerçekleştiği söylenen olayın faillerinin İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmeleri ve hak ettikleri cezaya çarptırılmaları istenmektedir.¹²⁹ Ülke topyekûn seferberlik halinde ve halkın büyük bölümü Millî Mücadele ruhunu yaşarken bu duygudan uzak kimseler de vardır.

13.2. Kayseri ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları

Millî Mücadele döneminde düşman işgalinin yanı sıra uğraşılan işlerden biri de eşkıyalık meselesi olmuştur. Anadolu'nun birçok yerinde askerlikten kaçanlar yolları keserek güvenlik problemi ortaya çıkarmışlardır. Oluşturdukları gruplarla zorbalık yaparak Millî Mücadele'ye sekte vuran bu eşkıyalar özellikle Ankara-Kayseri arasındaki yol güzergâhında yolculara soyulma ve yağmalanma korkusu yaşatmışlardır. Kayseri-Kırşehir ve Kayseri-Sivas arasında eşkıyalık faaliyetleri yürütenlerin yeri geldiğinde milletvekillerinin canına ve malına kastedebileceğinden korkulmuştur. Bu eşkıyalık olayları Büyük Millet Meclisi'nde de gündem olmuş dönemin Dahiliye Vekili Refet Paşa mecliste gizli oturumda yaptığı konuşmada Anadolu'da bazı bölgelerde eşkıyalığın olduğunu ama ülkenin geleceği adına bu eşkıyalık faaliyetlerinin bu şehirler için bir tehdit oluşturmadığını söylemiştir. Dönemin Eskişehir Milletvekili Abdullah Azmi Bey eşkıyaların genç-yaşlı, kadın-erkek demeden zorbalık yaptıklarından bahsetmiştir.¹³⁰

¹²⁷ Rifat Araz, *Hatıralarım*, Haz. Niyazi Ünver, Ankara: Ebabel Yayıncılık, 2005, s. 96-97.

¹²⁸ *Anadolu'da Yenigün*, 11 Eylül 1337 (1921), s. 2.

¹²⁹ *Anadolu'da Yenigün*, 7 Eylül 1337 (1921), s. 2.

¹³⁰ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 4.10.1337, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima: 2, s. 263-264.

Eşkıyaları yakalamak üzere görevlendirilen jandarma müfrezelerinin maaşlarının tam olarak ödenememesi askerler arasında işlerini yapmada zaafa neden oluyordu. Bu konuda Kayseri Jandarma Tabur Kumandanı askerlerinin 4 aydır maaş almadıklarını ve orduya geçmek istediklerinden dolayı işlerine kendilerini veremediklerinden yakınmıştır.¹³¹

Kayseri ve civarında eşkıyalık yapan Dişikilitli ve Altın Dişli Katil İlyas gibi adlarla anılan eşkıyalar bulunmaktaydı. Kılıç Ali Bey anılarında Dişikilitli çetesinin faaliyetlerini ve bunlarla mücadele eden süt kardeşi olduğunu söylediği Yüzbaşı Kemal'in ilginç hikayesini de konu etmiştir. Kılıç Ali Dişikilitli denilen eşkıyanın Ankara-Kayseri lojistik hattında güvenliği tehdit ettiğini, cephede düşmanla uğraşıldığı bir dönemde üzerine bir müfreme gönderildiğini ve bu eşkıyanın pek azgın ve çetin olduğu için süvari fırkasını hayli uğraştırdığını yazmıştır. Neticede yakalanan Dişikilitli ve avanesi yargılanmak üzere Kayseri İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmiştir. Muhafız taburundan Yüzbaşı Kemal Bey kumandasında bir müfremenin gözetimi altında Kayseri'ye sevk edilen Dişikilitli çetesi bu yüzbaşının elinden kaçmayı başarmıştır.

Kılıç Ali Bey hatıratında şöyle der: "Hadise haddizatında ilk nazarda adi bir vaka telakki edilebilirdi. Fakat biz onu öyle düşünmedik: Evvela ateş hattından mühim bir kuvvetin çekilmesini ve bıraktığı boşluğu, sonra da ordunun iase işinin tehdit ve tehlike altında bulunmasını, nihayet süvari fırkasının bin bir müşkülât ile ele geçirdiği bir şakinin tekrar ordunun gerilerine, iase menzillerine musallat ve bela olmasını göz önüne getirdik. Buna sebep olan, böyle mühim bir vaziyeti kavrayamayan bir zabitten daha mühim anlarda daha mühim zararlar gelebileceğini düşündük ve kendisini derhal muhakeme altına aldık. Neticede silk-i askeriyeden tard (askerlik mesleğinden çıkarma) ve on beş sene hapse mahkum ettik. Bu Yüzbaşı Kemal benim süt kardeşim idi ve evimde idi."¹³² Kılıç Ali Bey, süt kardeşi de olsa böylesine bir zamanda böyle bir hatanın sorumlusunun cezalandırılması gerektiğini ifade etmiştir.

Millî Mücadeleyi halka anlatmak üzere oluşturulan *İrşad Heyeti* içerisinde yer alarak mücadelenin amacını ve ülkenin durumunu halka anlatmaya çalışan Ağaoğlu Ahmet Bey de Ankara-Erzurum arasında uzun yolculuklar yapmış ve yol boyunca eşkıya tehdidiyle karşılaşmıştır. Ağaoğlu hatıratında, Anadolu'daki asayişsizliğin İstanbul Hükümeti tarafından bilerek hortlatıldığını ve eşkıyaların faaliyetlerinden İstanbul Hükümeti'nin memnun olduğunu ifade etmektedir. Aynı hatıratında, İstanbul Hükümeti'nin eşkıyalardan yararlanarak halkın heyecanını ve telaşını artırıp ortaya çıkan kaos halinden faydalanmaya çalışıldığı ve Anadolu'da güvensiz ve emniyetsiz bir ortamın bu hükümetin işine geldiği anlatılmaktadır. Ağaoğlu, birçok resmî kurumun Ankara'yı boşaltarak Kayseri'ye taşınma kararının ardından göç yolları üzerinde kafilere zarar veren soyguncu çetelerin de bu ortamdan beslendiğini söylemektedir.¹³³ Sakarya

¹³¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 4.10.1337, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima: 2, s. 265.

¹³² Kılıç Ali, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 14-15.

¹³³ Ahmet Ağaoğlu, *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, Haz. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2010, s. 158.

Muharebesi sürecinde Ankara Lisesi son sınıf öğrencisi olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da hatıratında eşkıyalık olaylarının Kayseri'ye göç edenlerin psikolojisini olumsuz etkilediğinden bahsetmektedir. Göç sırasında eşkıyalardan etkilenmemeleri için yanlarında 25 yıllık 5 tüfek taşıdıklarını, bunları gerektiğinde kendileriyle birlikte göç eden öğretmenlerin, müdür yardımcısının ve baş hademenin eşkıyalara karşı kullanabileceğinin kararlaştırıldığını ifade etmektedir.¹³⁴

Dönemin Adana Milletvekili Damar Bey, Kayseri'ye ailesini yerleştirdikten sonra Büyük Millet Meclisi'nden gelen çağrının ardından yola çıktıklarında Altın Dişli Katil İlyas ve çetesinin bu bölgede eşkıyalık yapıp, göç kafilelerini soyduğunu ve karşı gelen olursa onları öldürerek bölgede güvenlik problemi yarattığını duymuşlar ve her an bu eşkıya ile karşılaşabileceklerini düşünerek gerekli hazırlıkları yapmışlardı. Kayseri'den Ankara'ya dönerken yolda herhangi bir baskınla karşılaşmamış olsalar da giderken bindikleri Amerikan kolejine ait kamyonun tekeri yolların bozukluğundan dolayı defalarca patlamıştı.¹³⁵

Eşkıyaların zararlı faaliyetlerine son vermek için Büyük Millet Meclisi adına faaliyet yürüten Ankara İstiklal Mahkemesi de Kayseri'ye taşınmıştı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kurulu bulunan İstiklal Mahkemeleri özellikle askerden kaçanları cezalandırma konusunda hızlı davranarak asayişsizliği gidermek istiyordu. Mahkemece yayınlanan bir beyannamede asker firarilerinden pişman olup on gün içerisinde teslim olanlarına her türlü kolaylık sağlanıp ihtiyaçları karşılanarak askerî birliklerine sevk edilecekleri ifade edilmektedir.¹³⁶ Böylece Kayseri ve civarında eşkıyalık olaylarının önüne geçilmek istendiği ve bunda da bir nebze de olsa başarılı olunduğu ve halkın üzerinden eşkıya korkusunun gittiği¹³⁷ anlaşılmaktadır.

13.3. Sakarya Meydan Muharebesi Sırasındaki Mitingler

29 Ağustos 1921 tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde belirtildiğine göre Ağustos ayında Kayseri'de Sakarya Muharebesi dolayısıyla orduya destek ve başkumandanlık emirlerine ve Tekalif-i Milliye'ye bağlı olduğunu gösteren coşkulu bir miting yapılmıştır.¹³⁸ Kayseri Saat Kulesi Meydanı'nda yapılan bu miting Müftü Ahmet Remzi Efendi'nin gayretleri sonucu düzenlenmiştir.¹³⁹ Cepheden gelen olumlu haberleri halka aktarmak ve moral vererek Millî Mücadele hislerini canlı tutabilmek için yapılan mitingde orduya sevgi gösterilerinin yanı sıra tekbirler getirilmiş ve Ahmet Remzi Efendi'nin yaptığı duaya eşlik edilmiştir. Ağustos ayında yapılan bu mitingde Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in de payının olduğu açıktır. Zira Sakarya Muharebesi sürecinde Kayseri'de olan Ali Şükrü Bey, 26 Ağustos 1921 Cuma günü Cami-i Kebir'de

¹³⁴ Velidedeoğlu, *İlk Meclis Millî Mücadele'de Anadolu*, s. 186-190.

¹³⁵ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s. 248-250.

¹³⁶ *Anadolu'da Yenigün*, 24 Eylül 1337 (1921), s. 1.

¹³⁷ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 104.

¹³⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Ağustos 1337/1921.

¹³⁹ Recep Aydın, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, İstanbul: Emre Yayınları, 1999, s. 301.

kalabalık bir cemaate vaaz vermiş ve bu vaazda İslam'ın bayraktarı olan Türklerin İngiltere tarafından yok edilmek istendiğini ve gerçek Müslümanların Sevr Antlaşması'nı kabul etmesinin mümkün olmadığını dile getirmiştir.¹⁴⁰ Bu uğurda herkesin maddi-manevi fedakarlıkta bulunması gerektiğini söyleyen Ali Şükrü Bey'in bu konuşması halk üzerinde oldukça etkili olmuş ve Ağustos ayının sonunda ve Eylül ayının başında yapılacak mitinglerin ateşleyicisi olmuştur.

Sakarya Muharebesi'nin devam ettiği günlerde ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Kayseri'de de cuma günleri imamlar bütün camilerde memleketin durumu hakkında hutbeler vererek halkı bilinçlendiriyorlardı. Belediyenin önüne toplanan halka cepheden haber veren telgraflar okunuyor ardından dualar edilerek düşman ordusunun Ankara'ya yaklaştığını bildiren olumsuz haberlere karşı¹⁴¹ halkın morali yüksek tutulmaya çalışılıyordu. Sakarya Muharebesi'nin en yoğun günlerine denk gelen dönemde 2 Eylül 1921 tarihinde Kayseri'de büyük bir miting daha yapılarak orduya zafer kazanması için dualar edilmiştir.¹⁴² Miting meydanlarında kurtuluşa dair ateşli nutuklar okunurken camilerde ve Türk Ortodokslarına ait Kayseri Ayanikola Kilisesi'nde de Millî Mücadele'ye destek mahiyetinde Anadolu'nun düşman işgalinden kurtuluşuna dair dualar ediliyordu.¹⁴³ Kayseri'de "Aynalı Gazino" olarak bilinen yerde kiraathane kültürü içerisinde Millî Mücadele'nin halka adeta tanıtımı yapılıyor ve işgallerden kurtuluş adına gerekliliği anlatılıyordu.

13.4. Kayseri Lisesi'nin Durumu

Kayseri Lisesi'nin Millî Mücadele tarihi içerisinde önemli bir yeri vardır. Zira Mustafa Kemal Paşa Kayseri'ye 1919 Aralık ayında ilk kez geldiğinde Kayseri Lisesi öğrencileri İhtiyat Zabitan Cemiyeti üyeleri ile birlikte fener alayı düzenlemişlerdi. Sakarya Meydan Muharebesi sürecinde de Büyük Millet Meclisi'nin Kayseri'ye taşınması gündeme geldiğinde Kayseri Lisesi binası meclis binası olarak düşünülmüş hatta kürsü bile hazırlanmıştı. Kayseri Lisesi'ne ait yayınlarda Sakarya Muharebesi sırasında Kayseri Lisesi'nin bütün son sınıf öğrencilerinin cepheye giderek savaşa katıldıkları ve geri dönmedikleri belirtilmektedir. Hatta bu olayın anısına Kayseri Lisesi'nin bahçesinde inşa edilen bir şehitler anıtı ile o günlerin hatırası yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Kayseri Lisesi'nin Sakarya Meydan Muharebesi sürecinde son sınıf öğrencilerinin tamamının cepheye gittiği ve geri dönmedikleri, dolayısıyla 1921-1922 eğitim-öğretim yılında mezun veremediği bilgisi Kayseri Lisesi'ne ait kayıtlarda geçiyor olsa da¹⁴⁴ bu bilgiye eldeki belgeler ile ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Zira Ankara'nın boşaltıldığı ve meclisin taşınması gündeme geldiği sıralarda Ankara Lisesi (Ankara Mekteb-i Sultanisi)

¹⁴⁰ Haluk Selvi ve Bülent Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020, s. 241.

¹⁴¹ Selahattin Tansel, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Türkiye Vakıflar Bankası Yayınları, 1975, s. 95.

¹⁴² Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 26.

¹⁴³ Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 241.

¹⁴⁴ *Kayseri Lisesi 100. Yıl Şeref Belgeseli*, C. 1, Haz. Yusuf Özmerdivenli, Ankara: Arman Ofset Matbaacılık, 1997, s. 275-276.

öğrencilerinin Kayseri Lisesi binasına yerleşerek burada eğitim öğretimlerine devam ettikleri bilinmektedir. Ankara Lisesi'nin son sınıf öğrencileri eğitimlerine devam etmek üzere Kayseri'ye gelirken Kayseri Lisesi son sınıf öğrencilerinin tamamının savaşmak üzere cepheye gitmesi durumu şimdilik arşiv belgeleriyle desteklenmemektedir. Ankara Lisesi son sınıf öğrencisi ve Kayseri Lisesi binasına taşınanlar arasında bulunan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da o günleri hatıratında anlatırken böyle bir durumdan bahsetmemektedir. Ayrıca 14 Ekim 1924 tarihinde Gazi Mustafa Kemal yanında eşi Latife Hanım ile birlikte Kayseri Lisesi'ni ziyaret etmiş, Abdullah Bey'in anlattığı Fizik dersini öğrencilerle birlikte dinlemiş, ardından İstiklal Savaşı ile ilgili düzenlenen müsamereye katılmıştır. Gazi Mustafa Kemal, eşi ile birlikte imzaladıkları Kayseri Lisesi hatıra defterine "Kayseri Lisesi'ni müdürüyle, muallimleriyle, bütün talebesiyle Cumhuriyet'in ateşli, feyizli bir ocağı bulduk."¹⁴⁵ satırlarını yazmıştır. Burada herhangi bir şekilde üç yıl önceki Sakarya Meydan Muharebesi'nde Kayseri Lisesi'nin mezun veremediğine yönelik bir atıfta bulunulmadığı görülmektedir. Halbuki böylesine önemli bir olayda bu lisenin üç yıl önceki tarihine yönelik atıfta bulunması beklenen bir durumdur. Ayrıca şeref belgeselinde 1920-1921 öğretim yılı öncesi mezunlardan olarak kayda geçen Kayseri tüccarlarından Cemal (Hattat) Bey Mustafa Kemal Paşa'nın Kayseri'ye 1919 yılındaki ilk gelişini hatıralarında canlı tutarak hem *Kayseri Lisesi 100. Yıl Şeref Belgeseli*'nde, hem de Zübeyir Kars'ın yaptığı röportajda anlatmıştır.¹⁴⁶ Fakat Cemal Hattat'ın anıları arasında, en azından kayda geçenleri arasında, 1921 yılında Kayseri Lisesi'nin son sınıf öğrencilerinin tamamının cepheye gittiği ya da o yıl mezun verilemediğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bütün bu bilgiler ışığında Kayseri Lisesi'nin 1921-1922 sezonunda mezun vermediği ve bütün son sınıf öğrencilerinin cepheye şehit düştüğü bilgisi en azından yeni belgelerle desteklenene kadar net ve kesin doğrulanmış bir bilgi değildir.

13.5. Tekalif-i Milliye Emirlerinin Kayseri'de Uygulanması

Tekalif-i Milliye'nin 7 numaralı emri ile halkın elinde bulunan muharebeye uygun bütün silah ve cephanenin üç gün içerisinde teslimi istenmiştir. Bu sürede istenilen malzemeler komisyonlara senet karşılığında teslim edilecekti. Orduya teslim edilecek silah ve cephaneler şu şekildeydi: Cephanesi de dâhil olmak üzere her cinsten otomatik tüfek, kasatura veya süngü, Osmanlı mavzerleri, her cinsten tüfekler, her cinsten pala ve kılıçlar. Bunlardan özel değeri olanlar komisyonların sorumluluğunda ve belge karşılığında sahiplerine bırakılacaktı. Bu emir ilk önce Kayseri Vilayetinin de içinde bulunduğu bazı illere bildirilecekti.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975, s. 225-226; Ertuğrul Zekai Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurt Gezileri*, C. 1, İstanbul: Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s. 311; Sakin, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Kayseri'yi Ziyaretleri*, s. 59.

¹⁴⁶ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 85, 88, 89, 113; "Cemal Hattat'ın Anıları", s. 124-126.

¹⁴⁷ *Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1975, s. 363.

Nitekim Mazhar Müfit Kansu Büyük Millet Meclisi tarafından Kayseri'de görevlendirildiği sırada, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı bir telgrafta, oradaki cephanenin her türlü vasıta ile Ulukışla'ya gönderilmesi önemle istenmişti. Mazhar Müfit şöyle der: "Hakikaten büyük vatanperverlik gösteren muhterem Kayserililer, binek arabalarını bile verdiler, cephaneyi sevk ettik; bu kafilenin başına silahlı ve kadınlardan mürekkep bir müfreze koyduk. Çünkü herkes asker, herkes Sakarya Savaşı'nda idi."¹⁴⁸ Bu satırlar savaşta olmak için cephede ya da cepheye yakın olmaya gerek olmadığını, Kayserili kadınların bu çabasının takdir edilecek bir ruh hali olduğunu ortaya koymaktadır. Kayserili kadınların oluşturduğu bu katile Niğde'ye yakın bir mahalde geceyi geçirmek üzere istirahat ederken silahları ve cephaneyi alıkoymak isteyen eşkıyanın baskınına uğramış fakat kadın müfrezinin karşı koyması ve aralarında çatışma çıkması üzerine eşkıya kaçmıştır.¹⁴⁹

Arıkoğlu anılarında bu cephanenin cepheye aktarılmasında köylü kadınların rolünden bahsederken onları cephaneyi adeta Hızır gibi cepheye yetiştiren birer meleğe benzetmektedir.¹⁵⁰ Kayserili kadınların böylesine fedakârca mücadelesi Anadolu'nun bir çok yerinde olduğu gibi Türk kadınlarının mücadele ruhunun güzel bir tezahürüdür. Kayserili Hacı Mustafa Ağa ordunun elli bin akçelik eşyasını kendisine ait nakil vasıtası hayvan ve araçlarla Ankara'ya nakletmiş ve alması gereken bedelden vazgeçerek bu mücadeleye destek vermiştir.¹⁵¹

13.6. Sakarya Meydan Muharebesi Sürecinde Kayseri'de Sosyal Hayat

Millî Mücadele döneminde Anadolu'nun yollarının büyük bölümünün bozuk olması yolculuk süresini artırmakta, bununla birlikte lojistik malzemelerin de cepheye geç ulaşmasına neden olmaktadır. Yolların bozuk olması sadece şehirler arası yollar için geçerli bir durum olmayıp Kayseri'nin birçok yerinde şose yollarda çukurlar açıldığı ve Kayseri Belediyesi'nin bu yolları tamir etmekte ihmalkâr davrandığı anlaşılmaktadır. Sakarya Muharebesi sürecinde *Anadolu'da Yenigün* gazetesinde bu yolların durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Kayseri Belediyesi'ne sık sık görevi hatırlatılarak onarımına başlanıp yarım kalan Kayseri-Anbar yolunun eskiden en azından kullanılabildiği, şimdi ise yol yapımı bahanesiyle kullanılamaz duruma geldiği belirtilmektedir. Yolların hiç yapımına başlanmasaydı daha iyi durumda olacağından bahsedilmekte ve belediye işleri eleştirilmektedir.¹⁵² Temizlik ve halk sağlığı konusunda da belediye işleri eleştirilerek gereken tedbirlerin alınmadığı ve savaş sırasında cephede düşmanla birlikte cephe ardında insanların bir de pislikle mücadele ettiğine dair haberler gazete sütunlarında yer bulmaktadır.¹⁵³ Pisliğin sebep olduğu salgın hastalıklar yine Kayseri'nin Millî Mücadele yıllarında uğraştığı önemli sorunlardandır.

¹⁴⁸ Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, s. 583.

¹⁴⁹ Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II, s. 583.

¹⁵⁰ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s. 251.

¹⁵¹ *Anadolu'da Yenigün*, 24 Teşrinisani 1337, (24 Kasım 1921), s. 2.

¹⁵² *Anadolu'da Yenigün*, 11 Eylül 1337 (1921), s. 2.

¹⁵³ *Anadolu'da Yenigün*, 24 Teşrinisani 1337 (24 Kasım 1921), s. 2.

Uzun süren savaşların bir sonucu olarak ailesini kaybeden çocukların barınma durumları da Millî Mücadele döneminde Kayseri’de göze çarpan bir meseleydi. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Talas’ta bir yetimhane açılmıştı. Bu yetimhanede yüzü aşkın Türk yetim çocuk barınıyordu. Bu çocukların yetimhanede hem iâşeleri karşılanıyor hem de eğitim-öğretimleri devam ediyordu. Kurulduktan bir süre sonra önemsenmeyen bir kurum haline gelen bu yetimhanenin Sakarya Meydan Muharebesi sürecinde unutulmuş ve yüzüstü bırakılmış bir hali vardı. Hükümet ve halk buradaki yetimlerin durumunu ihmal etmiş ve kendi derdine düşmüştü. Yetimler, eğitim almak bir yana açlık ve sefaletle karşı karşıya kalmışlardı.¹⁵⁴ Bu durumdan yararlanan misyonerlik faaliyetleriyle meşhur olan Amerikan Muavenet Heyeti yardım etme bahanesiyle zor durumdaki yetim çocuklara her ay kişi başı beş yüzer lira göndererek bu yetimlerin karınlarının doymasını sağlamışlardır.

Burada hükümetin yapması gereken işleri yapmamasından doğan boşluğu Amerikalılar yardım adı altında doldurmuş, misyonerlik faaliyetlerini hatırlatacak etkiler bırakmıştır. Amerikalıların 1871 yılından itibaren Talas’ta kız ve erkek okulu açarak başladıkları misyonerlik faaliyetleri içinde¹⁵⁵ kız okulu 1871-1915 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Talas’ta Amerikalılar tarafından kurulan ve uzun süre etkili olan okul ise Talas Amerikan Erkek Okulu olmuştur. Yine Talas’ta 1887’de başlayan klinik hizmetleri 1890 yılında misyoner bir doktor tarafından geliştirilmiş ve Kayseri Amerikan Hastanesi kurulmuştur.¹⁵⁶ Bu okul ve hastanelerin görünen amaçları yardım olsa da esas amaçları olan misyonerlik faaliyetlerini giderek yoğunlaştırmışlar ve Sakarya Meydan Muharebesi sırasında yetimhaneye el atarak hükümetin ilgisizliğinden kaynaklanan otorite boşluğunu doldurmuşlardır. Yetimhanelerin misyonerlerin birer uğrak noktası olmasını engellemek ve bunları buldukları durumdan kurtarmak adına Gaziantep Milletvekili Lami (Ersoy) Bey bir adım atmış¹⁵⁷ ve Türk yetimhanelerinin ıslahı ve iâşesiyle ilgili mecliste faaliyetlerde bulunmuştur.

Sakarya Meydan Muharebesi devam ettiği sırada göze çarpan önemli olaylardan biri de Kayseri’de yaşanan vali değişiklikleridir. Ankara’dan Kayseri’ye taşınma sırasında misafir edilenlerin barınacakları evlere yerleştirilmeleri başta olmak üzere diğer bütün ihtiyaçlarıyla ilgilenen Ethem Bey Kayseri valiliğinden alınmıştır. 27 Mayıs 1921 tarihinde Afyonkarahisar valiliğinden Kayseri valiliğine tayin edilmiş¹⁵⁸ olan Ethem Bey, bu görevde yaklaşık 3 ay kalabilmiştir. Yerine 31 Ağustos 1921 tarihinde Niğde Valisi Kemal Bey tayin edilmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁴ *Anadolu’da Yenigün*, 11 Eylül 1337 (1921), s. 2.

¹⁵⁵ Özgür Yıldız, *Anadolu’da Amerikan Misyonerleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015, s. 209.

¹⁵⁶ Hasan Özsoy, *Kayseri’de Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji*, Kayseri: Talas Belediyesi Kültür Yayınları, 1996, s. 96.

¹⁵⁷ *Anadolu’da Yenigün*, 11 Eylül 1337 (1921), s. 2.

¹⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) Yer Bilgisi: 3-22-20, Dosya Ek:71-26, Tarih: 27.05.1921.

¹⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) Yer Bilgisi: 3.31.16, Dosya Ek:71-41, Tarih: 31.08.1921.

Kemal Bey 10 Eylül 1921 tarihinde Kayseri'ye gelerek göreve başlamıştır.¹⁶⁰ Vali Kemal Bey ile aynı gün Kayseri'ye gelen Muhasebeci Faik Bey de Kayseri Muhasebecisi olarak göreve başlamıştır. Savaş sırasındaki olağanüstü seferberlik durumunda bile bu tür idari değişimlerin, atama ve yer değiştirmelerin devam etmesi ilginçtir. Görevinde önemli yararlılıkları ve başarılarıyla ön plana çıkan Ethem Bey'in görevden alınması ise Kayseri için beklenmedik bir hadisedir. İngilizlerin burada Ethem Bey gibi yerli halk ile kaynaşan ve olağanüstü durumlarda sorumluluk alan bir validen hoşnut olmadıkları anlaşılmaktadır. Ancak yerine gelen Kemal Bey de daha önce Kayseri'de valilik yapmış ve 26 Mart 1919'da isteklerine cevap vermediği gerekçesiyle İngilizler tarafından görevden alınması istenmiş ve Babıali tarafından görevden alınmıştır.¹⁶¹ Kemal Bey ikinci kez Kayseri'ye vali olmasından sonra da Millî Mücadele yararına önemli hizmetlerde bulunmuştur.

13.7. Sakarya Muharebesi Sonrası Kayseri'de Durum

Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi bu önemli muharebenin neticesi Kayseri'de de merakla beklenmekteydi ve cepheden gelen zafer haberi coşkuyla karşılandı. Kayseri Milletvekili Ahmed Hilmi (Kalaç) Bey Ankara'dan bir telgraf göndererek cephede Türk askerinin kahramanca mücadelesinin sonucunda düşmanın kahrolduğu, geri çekilmek zorunda kaldığı ve zaferin kazanıldığı haberini Kayseri'ye ulaştırmıştır.¹⁶² Kayseri halkı, Sakarya Muharebesi'nin zaferle sonuçlandığı haberini alınca bütün dükkanları bayraklarla donatmıştır. Saat Kulesi Meydanı'nda zafer dolayısıyla bir miting yapılmıştır. Burada Mazhar Müfit Bey ve Şeyh Servet Efendi birer konuşma yapmış, meclisin ve ordunun zaferi için dualar etmişlerdir.¹⁶³

Kayseri'den Büyük Millet Meclisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya 13 Eylül 1921'de Sakarya Zaferi'ni tebrik eden bir telgraf gönderilmiştir. Belediye Reisi Ahmet, Müftü Ahmet ve Teftişe Memur Mebus Mazhar Müfit Bey imzalı telgraf şu şekildedir: "Yirmi bir günden beri devam eden Büyük Sakarya Meydan Muharebesi'nde düşmanın münhezim olarak muazzam zaferin kahraman ordumuza teveccühü sevinçli haberi üzerine bugün memleket halkı işini gücünü terk ve dükkânlarını kapatarak dalga dalga tekbirlerle sokakları, çarşıları dolaşıp şadumani ilan etmişler ve sonra hükümet sokağında toplanarak ordumuzun gösterdiği cesaret ve fedakarlık ve zat-ı samileriyle diğer kumandan heyetinin bu muazzam harbin sevk ve idaresinde gösterdikleri harikaları minnet ve şükranla yad ve tezkâr ve kahraman ordumuzun zaferlerinin devamı hakkında umumun arzları Allah'ın yüce katına gönderilmiş ve gerek zat-ı samilerine ve gerekse diğer kumandan, ümera, subaylar ve bütün İslam askerlerine minnet ve şükranlarımızın arz ve tebliğine işbu muazzam içtimada bizi vekil eylemiş oldukları maruzdur."¹⁶⁴

¹⁶⁰ *Anadolu'da Yenigün*, 11 Eylül 1337 (1921), s. 2.

¹⁶¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1992, s. 162.

¹⁶² *Anadolu'da Yenigün*, 11 Eylül 1337 (1921), s. 2.

¹⁶³ Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 241.

¹⁶⁴ Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, s. 242.

Makarr-ı Ulema yani “Bilginler karargâhı” olarak bilinen Kayseri Millî Mücadele sırasında beş medreseyi açık tutarak burada 200 öğrenci yetiştirmiştir.¹⁶⁵ Sakarya Muharebesi’nin o zor günlerinde bile Kayseri’de ilim öğreten okullar kapanmayıp eğitim öğretime devam etmiştir. Gazetelere ilanlar verilerek boş bulunan öğretmen kadroları doldurulmaya çalışılmış ve eğitim öğretimin aksatılmadan devam etmesi için çaba sarf edilmiştir.¹⁶⁶

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu’nun hatıratında aktardığı bilgiler de dikkat çekicidir. Velidedeoğlu, 1921 yılı Eylül ortasında Sakarya Meydan Muharebesi’nin zafer haberini aldığı anda Kayseri’de olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁷ Velidedeoğlu Sakarya Zaferi sonrası hatıralarını anlatırken Kayseri ahali ile ilgili eleştirilerini de ortaya koymuştur. Sakarya Muharebesi sonuçlandığında zafer haberinin alınması üzerine günlerce sürmesini beklediği coşkulu sevinç havasına tanık olmadığını yazmıştır. İzmir’in kurtuluşu üzerine İstanbul’un her gün bayram yaptığını, Kayseri’de ise aynı coşkunun olup olmadığından şüpheli olduğunu belirtmiştir: “Acaba ulusal zaferlerin değerini bilmek için illa düşman işgaline uğramak, düşman çizmesi altında hakaret görmek ve ezilmek mi gerekiyordu?”¹⁶⁸ Kayseri’deki zafer sonrası sevinç gösterilerinin işgalden kurtulan şehirler İzmir ve İstanbul’daki kadar olmadığını dile getirmiş, beklediği coşkuyu görememesini de Kayseri’nin işgal görmemiş bir şehir olmasına bağlamıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi’nden bir yıl sonra Yunanlılara Büyük Taarruz ile son darbe vurulduğunda Yunan orduları başkumandanı General Trikupis esir düşmüş, bu esaretinin bir bölümünü Kayseri Talas’ta geçirmiştir. Trikupis, yaklaşık bir yıl boyunca Talas’taki esir kampında kalmıştır. Bu süreci anılarında anlatan Trikupis Mustafa Kemal Paşa’nın yanına götürüldüğünde kendisine Fransızca şöyle hitap ettiğini yazmıştır: “Üzülmeyin General! Siz vazifenizi sonuna kadar yaptınız. Askerlikte mağlup olmak da vardır. Napolyon da vaktiyle esir olmuştu. Size karşı büyük bir hürmet hissi besliyoruz. Burada kendinizi esir addetmemenizi rica ediyorum. Misafirimizsiniz.”¹⁶⁹ demiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın karşı tarafta savaşıyor olsa bile esir düştükten sonra düşmanına misafir muamelesi yapması ne kadar büyük bir asker olduğunun bir göstergesidir.

Atatürk’ün bu inceliği karşısında ona karşı hayranlığının arttığını söyleyen Trikupis Talas’taki esir kampına götürüldüğünü bildirir. Kayseri’deki esir kampında kendisiyle birlikte yüksek rütbeli subaylar ve dört general daha olduğunu söyleyen Trikupis Talas esir kampı ile ilgili anılarını yıllar sonra gazeteci Hıfzı Topuz ile yaptığı röportajda şu şekilde anlatmaktadır: “Bir seneye yakın bir müddet Kayseri kampında yaşadık. Daimî bir tarassut ve nezaret altında bulunuyorduk. Bir gün kamp kumandanına: Beni bıraksanız bile bir yere kaçamam. Bundan sonra nereye gidebilirim? Haydi kamptan

¹⁶⁵ Kars, *Millî Mücadele’de Kayseri*, s. 150; Selvi ve Cırık, *Millî Mücadele’de TBMM’ye Anadolu’dan Çekilen Telgraflar*, s. 241.

¹⁶⁶ *Anadolu’da Yenigün*, 24 Teşrinisani 1337 (24 Kasım 1921), s. 2.

¹⁶⁷ Velidedeoğlu, *İlk Meclis Millî Mücadele’de Anadolu*, s. 186-190.

¹⁶⁸ Velidedeoğlu, *İlk Meclis Millî Mücadele’de Anadolu*, s. 208.

¹⁶⁹ Nikolaos Trikupis, *General Trikupis’in Hatıraları*, Çev. Ahmet Angın, İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1967, s. 103.

kaçtım, Yunanistan nerede, Kayseri nerede?"¹⁷⁰ Yaklaşık bir yıl süren esaretin ardından Millî Mücadele sonunda yapılan anlaşmalar gereği yapılan esir mübadelesiyle birlikte Trikupis esarettten kurtularak Yunanistan'a gidebilmiştir.

14. Türk Ortodoksları Kongresi ve Türk Ortodokslarının Millî Mücadele'ye Katkıları

Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı iken Kayseri'de bağımsızlığını ilan eden Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi özellikle Büyük Taarruz sürecinde Millî Mücadele'nin yanında yer alarak Ankara Hükümeti'ni desteklemiştir. 21 Eylül 1922'de kurulan Patrikhane, kamuoyuna sesini duyurabilmek adına *Anadolu'da Ortodoksluk Sadası* adında haftalık yayınlanan bir gazete çıkararak düşüncelerini ve beklentilerini ortaya koymuştur.

Temmuz 1922'de Zincidere Manastırı'nda Türk Ortodoksları Kilise Kongresi'nin ilk toplantısı yapıldı ve burada Mustafa Kemal Paşa'ya, TBMM'ye ve orduya dualar edildi. Ayrıca Kayseri Mutasarrıfı Muammer Bey'e de teşekkür edildi. Kongreye katılanlar kendilerinin ırk, dil ve adet olarak Türk olduklarını ifade ederek Grek ırkından olmadıklarını vurguladılar. O yıllarda gündemde olan Venizelos'un azınlıkları mübadele etmek fikrinin karşısında azınlık olmadıklarını ve Anadolu'nun öz evladı olduklarını ifade ettiler.¹⁷¹

Fener Rum Kilisesi ile söylemleri sık sık karşı karşıya gelen Türk Ortodoksları Türk olmakla gurur duyan ve Millî Mücadele'ye destek veren bir gruptu. 17 Eylül 1922'de Kayseri'deki Aya Nikola Kilisesi'nde yaptıkları toplantıda dış devlet temsilciliklerine protesto telgrafları çekme kararı aldılar. Telgrafta şu ifadelere yer verdiler: "Muzaffer ordumuzun, gazi mücahitlerimizin tarihte emsali görülmemiş fedakarlıkları ile düşmandan tahlis olunan Anadolumuzun mukaddes topraklarında Yunanilerin mülevves ayaklarının bastıkları günden beri kavânin-i insaniye, desâtir-i ahlakiye âdât-ı harbiye haricinde olarak şimdiye kadar hiç tarih-i harpte görülmemiş ve duyulmamış tüyleri ürpertecek derecede irtikap olunan fecayi ve mezalimden dolayı Ortodoksluk adına keşide edilecek protestonamenin düvel-i İtilafiye mümessillerine ve hariciye nezaretlerine ve Amerika'ya Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi vasıtasıyla arz ve tebliğ edilmesi..."¹⁷²

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'nin başlarında Havza Genelgesi'nde belirttiği üzere Anadolu'nun işgaline karşı Avrupalı devletlere protesto telgraflarının çekilmesi işini sadece Anadolu'daki Müslümanlar değil bazı Hristiyanlar da sahiplenmiştir. Mübadele kararının alınmasıyla birlikte sayıları otuz bine yakın Türk Ortodoks Kayseri'den Yunanistan'a göç ettirilmiştir. 1924'te Türk Ortodoksların temsilcisi durumundaki Papa

¹⁷⁰ 30 Ağustos Hatıraları Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas Gürer, Ankara: Cumhuriyet Yayınları, 2000, s. 70-71.

¹⁷¹ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 120-123.

¹⁷² Salih Özkan, *Kayseri'de Türk Ortodoksları Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu'da Ortodoksluk Sadası Gazetesi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2003, s.107.

Eftim, mübadele sonrası İstanbul'a giderek Zincidere'deki Aya Nikola Kilisesi'nde kurulan Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni İstanbul'da bulunan Panayia Kilisesi'ne taşımıştır.¹⁷³

Son olarak Cumhuriyet'in ilanından sonra başkent neresi olacağı tartışmaları içerisinde Kayseri ismi yine gündeme gelmiştir. Kayseri Milletvekili Ahmet Hilmi Bey, her türlü hissiyattan arınmış bir şekilde mantıklı düşünmek gerektiğini ve böyle düşünüldüğünde Anadolu'nun tam ortasında bulunan Kayseri'nin meclisin taşınması için en uygun il olduğunu ifade etmiştir. Konya ve Sivas milletvekilleri de kendi memleketlerini hatırlatarak başkent bu şehirlerde de kurulabileceği ve meclisin buralara taşınabileceğini dile getirmişlerdir.¹⁷⁴ Meclis oturumunda Bünyan şelalelerinden, havasının güzelliğinden, memleketin ortasında bulunduğu bahseden Ahmet Hilmi Bey, yeni hükümet merkezinin Kayseri'de kurulmasını teklif etmiş fakat ne onun ne de diğer şehir milletvekillerinin istekleri dikkate alınmış ve Ankara'nın başkent olmasına karar verilmiştir.

15. Sonuç

Kayseri, Millî Mücadeleye destek vermiş önemli bir Anadolu şehridir. Coğrafi konumu itibarıyla Anadolu'nun ortasında ve işgal edilen yerlerin sınır komşusu durumundadır. Özellikle Güney Anadolu'nun işgallere karşı direnişinde oldukça önemli bir merkez olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan Ankara'ya giderken Kayseri'ye uğraması ve burada birkaç gün kalarak halkın desteğini alması ehemmiyetinin bir göstergesi olmuştur. Bu ziyaretin ardından Millî Mücadele'nin sonuna kadar Kayseri'de birçok miting yapılmış ve bu mitinglerde halkın mücadele hissi diri tutulmaya çalışılmıştır. Adana'nın işgaline yönelik protestolar ve mitingler buradan yönetilmiş, Güney cephesinin askeri hazırlıklarının bir bölümü burada planlanmıştır.

Doğu-Batı ve Kuzey-Güney hatları boyunca önemli geçiş güzergâhları üzerinde yer alması ve Ankara'ya yakın olması, Batı cephesindeki savaşların cephe ve teçhizatlarının sağlanması dolayısıyla Kayseri'nin lojistik önemi artmıştır. Türk ordusunun ihtiyaç duyduğu ve her an ihtiyacı hissedilebilecek ne varsa Kayseri bu ihtiyaçları gerek kendi bünyesinde oluşturduğu yardım kuruluşları aracılığıyla gerekse Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vasıtasıyla cepheye ulaştırmaya çalışmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nin hemen öncesinde ilan edilen Tekalif-i Milliye Emirleri ve buna bağlı oluşan Tekalif-i Milliye Komisyonları da halktan toplanan bu ihtiyaçların orduya ulaştırılmasında sevk ve idare rolü üstlenmiştir.

¹⁷³ Kars, *Millî Mücadele'de Kayseri*, s. 144-145.

¹⁷⁴ Mahmut Soydan, *Millî Mücadele Tarihine Dair Notlar Ankaralı'nın Defteri*, Haz. Nejdettin Bilgi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 348.

Sivas Kongresi sırasında Kayseri'den delege seçimi sırasında yaşanan kararsızlıklar ve delegelerin Sivas'a gitmesinin gecikmesi kısa süreli de olsa Kayseri'nin ileri gelenleri arasında bir kafa karışıklığı yaşandığını göstermektedir. Halkın büyük bölümünün dışarıdan yapılan her türlü işgal ve müdahalenin karşısında olmakla birlikte geleneksel olarak padişaha bağlılığı bu kafa karışıklığında etkili olmuştur.

Kayseri'de kurulan Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Redd-i İlhak Cemiyeti'nin şubesi, Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, İhtiyat Zabitanı Teavün Cemiyeti, Muallime ve Muallimler Derneği, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti ve Kızılay Derneği'nin Kayseri Şubeleri halkın mücadeleye desteğinin alınması hususunda kamuoyu oluşumuna katkı vermişler ve önemli işler başarmışlardır. Batı cephesinde mücadele edilen Yunan ordusunun Ankara yakınlarına kadar gelmesi, meclisin Kayseri'ye taşınmasını gündeme getirmiş ve meclis haricindeki birçok kurum Kayseri'ye taşınmıştır. Kayseri, Sakarya Meydan Muharebesi sürecinde Anadolu basınının da merkezi olmuştur. Mehmet Akif Ersoy, Enver Behnan Şapolyo ve Yunus Nadi Abalıoğlu gibi önemli yazarların makaleleriyle Millî Mücadeleyi desteklediği birçok gazete o dönemde Ankara'dan Kayseri'ye taşınmış ve Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlanmasına kadar yayın hayatlarına burada devam etmiştir.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) Yer Bilgisi: 3.31.16, Dosya Ek:71-41, Tarih: 31.08.1921.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1/Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) Yer Bilgisi: 3-22-20, Dosya Ek:71-26, Tarih: 27.05.1921.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Yer No: 30-18- 1-1/3-30-17 Tarih: 22.07.1921.

Gazeteler

Adana'ya Doğru, 22 Aralık 1335 (1919).

Anadolu'da Yenigün, 7 Eylül 1337 (1921), 11 Eylül 1337 (1921), 13 Eylül 1337 (1921), 24 Eylül 1337 (1921), 24 Teşrinisani 1337 (24 Kasım 1921).

Hakimiyet-i Milliye, 29 Ağustos 1337 (1921), No:276.

Resmi Yayınlar

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 23.7.1337/1921, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima: 2, s. 102.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 22.8.1337/1921, Devre: 1, Cilt:2, İçtima: 2, s. 221.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 4.10.1337/1921, Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, s. 263-264.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, 4.10.1337/1921, Devre 1, Cilt 2, İçtima 2, s. 265.

Araştırma Eser ve Diğer Kaynaklar

30 Ağustos Hatıraları Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas Gürer. Ankara: Cumhuriyet Yayınları, 2000.

"Cemal Hattat'ın Anıları". *Kayseri Lisesi 100. Yıl Şeref Belgeseli*. 1. CİLT. Haz. Yusuf Özmerdivenli. Ankara: Arman Ofset Matbaacılık, 1997: 124-126.

Abaloğlu, Yunus Nadi. *Birinci Büyük Millet Meclisi*. İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

Ağaoğlu, Ahmet. *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*. Haz. Ertan Eğribel - Ufuk Özcan. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2010.

Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.

Altuncuoğlu, Neslihan. *Modern Kayseri'nin Mimarlarından Vali Ahmet Muammer Bey (1874-1928)*. Kayseri: Kayseri Valiliği Yayınları, 2009.

Araz, Rifat. *Hatıralarım*. Haz. Niyazi Ünver. Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2005.

Arıkoğlu, Damar. *Hatıralarım*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk 1919-1927*. Haz. Zeynep Korkmaz. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

- Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları. Der. Hulûsi Turgut. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal (1919-1922)*, C. II. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.
- Aydın, Recep. *Millî Mücadele'de Din Adamları*. İstanbul: Emre Yayınları, 1999.
- Balcıoğlu, Mustafa. *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1991.
- Baykal, Bekir Sıtkı. *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1996.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Millî Mücadele Hâtıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922)*. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu. İstanbul: Temel Yayınları, 2002.
- Cengiz, H. Erdoğan. *Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilâliyyesi*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983.
- Çalıka, Hürşit. *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka'nın Anıları*. İstanbul: Yayınevi Yok, 1992.
- Çelebi, Ömer. *Atatürk Kayseri'de*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.
- Çolak, İbrahim. *Millî Mücadele Esnasında Kuvâ-yı Seyyare Kumandanlığına Ait Hâtıratım*. İstanbul: Emre Yayınları, 1996.
- Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal I. Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Ener, Kasım. *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Erdeha, Kâmil. *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Erdoğan, Fahrettin. *Türk Elllerinde Hatıralarım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Erdoğan, Haşim. "Millî Mücadele Döneminde Meclis'in Ankara'dan Taşınması Meselesi". *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler*. C. 2. Ed. Ayşe Çatalcalı Ceylan, Ferhat Özbay, Zafer Özomay, Mustafa Batuhan Kurt. Ankara: Gece Kitaplığı, 2021: 230-258.
- Erdoğan, Haşim. "Hacı Bektaş Veli Dergahının Birinci Dünya Savaşı ile Millî Mücadele Dönemindeki Tutumu ve Mustafa Kemal Paşa ile İlişkileri". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021): 197-207.
- Esen, Hidayet. *Millî Mücadele'de Yahyalı ve Ermeniler*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Gökbilgin, M. Tayyib. *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.
- Göktepe, Cihat. "Millî Mücadele'de Türk-İngiliz İlişkileri". *90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2011: 195-202.
- Gürbüz, Cenani. *Millî Mücadele'de Develi ve Ermeniler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

- <https://www.kayserianadoluhaber.com.tr/haber/meclis-koridorlarinda-kravatli-bir-kadin-60681> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2022).
- <https://www.tbmm.gov.tr/milletvekili-arama/liste>, (Erişim Tarihi: 15 Ekim 2022).
- Hülagü, M. Metin. "Türk Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kayseri'ye Nakli Kararı". *Geçmişteki İzleriyle Kayseri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2007: 226-237.
- Kalaç, Ahmet Hilmi. *Kendi Kitabım*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1960.
- Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Vatan Yolunda*. Haz. Atilla Özkırımlı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1986.
- Kars, Zübeyir. "Kayseri Basınında Vali İzleri: Ahmet Muammer Bey". *Tarih İçinde Kayseri Basını*. Ed. Hamza Çakır, Hakan Aydın. Konya: Palet Yayınları, 2012: 47-54.
- Kars, Zübeyir. *Millî Mücadele'de Kayseri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- Kılıç Ali. *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*. İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- Kılıç, Remzi. "Millî Mücadele'de Gizik Duran ve Faaliyetleri". *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (10-11 Nisan 2003). Kayseri: Erciyes Üniversitesi KAYTAM Yayınları, 2003: 361-377.
- Kilci, Ahmet Nedim. *Ahmet Hilmi Kalaç (1888-1896)*. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Kilci, Ahmet Nedim. "Ahmet Hilmi Kalaç ve Kayseri Basını". *Tarih İçinde Kayseri Basını*. Ed. Hamza Çakır, Hakan Aydın. Konya: Palet Yayınları, 2012: 55-76.
- Ökte, Ertuğrul Zekai. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurt Gezileri*. 1. CİLT. İstanbul: Tarih Araştırmalar Vakfı İstanbul Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.
- Önder, Ali Rıza. "Millî Mücadele'de Erciyes (1919)". *Tarih İçinde Kayseri Basını*. Ed. Hamza Çakır, Hakan Aydın. Konya: Palet Yayınları, 2012: s.81-83.
- Önder, Ali Rıza. *Kayseri Basın Tarihi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.
- Önder, Mehmet. *Atatürk'ün Yurt Gezileri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975.
- Özdemir, Mehmet. *Millî Mücadele'de Develi*. Kayseri: Sümer Matbaası, 1973.
- Özkan, Salih. *Kayseri'de Türk Ortodoksları Kilise Kongresinin Toplanması ve Anadolu'da Ortodoksluk Sadası Gazetesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2003.
- Özkan, Salih. "Anadolu'da Ortodoksluk Sadası". *Tarih İçinde Kayseri Basını*. Ed. Hamza Çakır, Hakan Aydın. Konya: Palet Yayınları, 2012: 84-96.
- Özsoy, Hasan. *Kayseri'de Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji*. Kayseri: Talas Belediyesi Kültür Yayınları, 1996.
- Öztoprak, İzzet. *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.
- Rıza Nur. *Hayat ve Hatıratım III*. Haz. Abdurrahman Dilipak. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.

- Saltuklu, Zübeyir (Kars). "Millî Mücadele Tarihi İçerisinde Kayseri". *Kayseri Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015: 420-431.
- Sakin, Serdar. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Kayseri'yi Ziyaretleri*. Kayseri: Kayseri Enstitüsü Derneği Yayınları, 2012.
- Sarıkoyuncu, Ali. "Millî Mücadele'de Kayserili Din Adamları Müftü Ahmet Remzi ve Müderris Mehmet Alim Efendiler". *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi KAYTAM Yayınları, 1998: 383-396.
- Sarıkoyuncu, Ali. *Atatürk Din ve Din Adamları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Selvi, Haluk ve Cırık, Bülent. *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020.
- Selvi, Haluk. *İşgal ve Protesto*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.
- Soydan, Mahmut. *Millî Mücadele Tarihine Dair Notlar Ankaralı'nın Defteri*. Haz., Nejdet Bilgi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Şahingöz, Mehmet. *İzmir, Maraş, İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1986.
- Şahingöz, Mehmet. "Millî Mücadele'de Kayseri ve Havalisinin Çeşitli Olaylar Karşısında Gösterdiği Tepkiler". *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi KAYTAM Yayınları, 1998: 423-435.
- Şahingöz, Mehmet. "Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler". *Türkler*. C. 15. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002: 726-744.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*. İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi, 1958.
- Şaşmaz, Musa. *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*. C. IX. (Kayseri'nin İdari Taksimatı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014: 143-230.
- Şimşir, Bilal. *Ankara... Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988.
- Tansel, Selahattin. *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Türkiye Vakıflar Bankası Yayınları, 1975.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1977.
- Trikupis, Nikolaos. *General Trikupis'in Hatıraları*. Çev. Ahmet Angın. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1967.
- Türk İstiklal Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*. Ankara: Gnkur. Basımevi, 1975.
- Türkgeldi, Ali Fuat. *Görüp İşittiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- Ünaydın, Ruşen Eşref. *Atatürk'ü Özleyiş I*. Ankara: Cumhuriyet Kitapları Yenigün Haber Ajansı Yayınları, 1998.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *İlk Meclis Millî Mücadele'de Anadolu*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1990.
- Yıldız, Özgür. *Anadolu'da Amerikan Misyonerleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015.

EK 1. Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Temsil Heyeti üyeleri ile birlikte, Kayseri, 20 Aralık 1919. (Millî Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 2. TBMM'nin Kayseri'ye taşınması kararı ile matbaa makineleri ve önemli evrakın Meclis memurları tarafından Kaman yolu üzerinden Kayseri'ye taşınması, 10 Ağustos 1921. (Millî Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

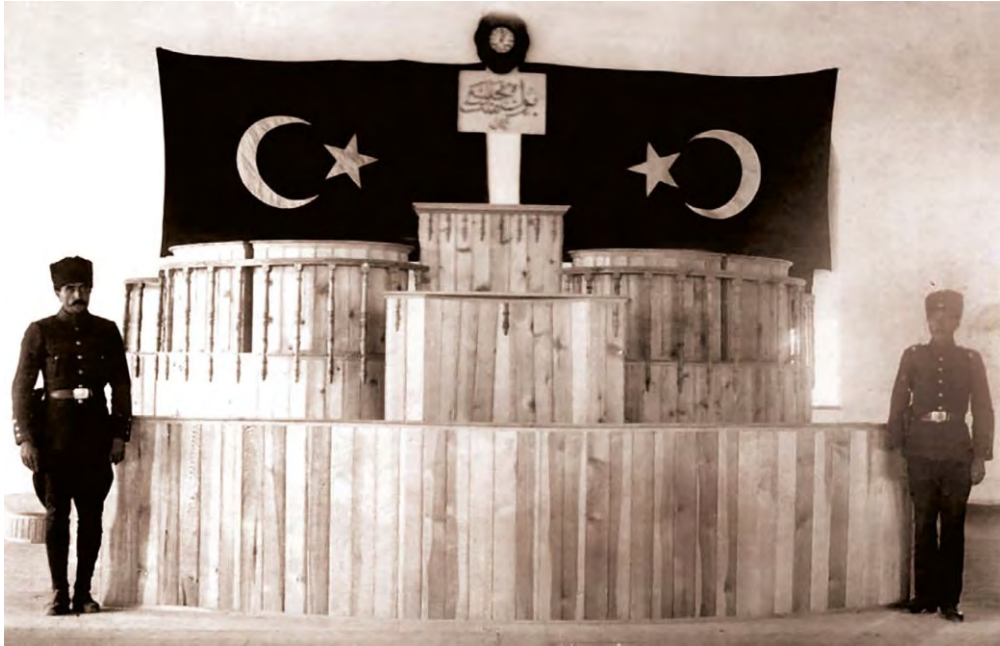

EK 3. TBMM'nin taşınması için hazırlanan Kayseri Lisesi, Kayseri, 23 Ağustos 1921. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 4. Kayseri Lisesinde hazırlanan TBMM başkanlık kürsüsü, Kayseri, 23 Ağustos 1921. (Milli Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 5. Kayseri'de Sakarya Meydan Muharebesi'ne ait ilk sevindirici telgraflar okunurken, Kayseri, 13 Eyl¼l 1921. (Milli Savunma Bakanlığı Millî M¼cadele Alb¼m¼)

Yazar Hakkında / About Author

**Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN | Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi |
hasimerdogan[at]nevsehir.edu.tr | ORCID: 0000-0003-0557-4866**

Haşim Erdoğan, 1981 yılında Kayseri'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri'de tamamladı. 2003 yılında Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2004 yılında Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nde tezsiz yüksek lisansını, 2007 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tezli yüksek lisansını, 2013 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktorasını tamamladı. 2007-2014 yılları arasında Erciyes Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde okutman olarak görev yaptı. 2014 yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak göreve başladı. 2021 yılında Atatürk İlkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Alanında Doçent oldu. Atatürk İlkeleri ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Kayseri ve Nevşehir kent tarihine yönelik yayınlanmış bir dizi çalışmaları bulunmaktadır.

**Assoc. Prof. Dr. Haşim ERDOĞAN | Nevşehir Hacı Bektaş Veli University |
hasimerdogan[at]nevsehir.edu.tr | ORCID: 0000-0003-0557-4866**

Haşim Erdoğan, was born in Kayseri in 1981. He completed his primary and secondary education in schools in Kayseri. Graduated from Erciyes University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History in 2003. Completed his non-thesis master's degree at Erciyes University Institute of Educational Sciences, Department of Secondary Education Social Sciences History Teaching in 2004, his master's degree with thesis at Erciyes University Social Sciences Institute in 2007, and his doctorate at Erciyes University Social Sciences Institute in 2013. Between 2007-2014, he worked as an Instructor at Erciyes University Atatürk Principles and Revolution History Institute. In 2014, he started as a lecturer at Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History. In 2021, he became an Associate Professor in Atatürk's Principles and History of the Republic of Türkiye. Erdoğan, who has published a number of Works on the Principles of Atatürk and the History of the Republic of Türkiye, and the urban history of Kayseri and Nevşehir, is married and has two children.